

Den lagbrytande hjälten

– En kvalitativ och kvantitativ studie om yrkesverksamma journalister som bryter mot lagen

Av: Maja-Wera Honkanen och Elina Jalling

Handledare: Elin Gardeström Examinator: Malin Picha Edwardsson

Södertörns högskola | Institutionen för samhällsvetenskaper

Kandidatuppsats 15 hp | 2021

Ämne | Journalistik C

Programmet för Journalistik och digitala medier

Abstract

Syftet med denna studie är att studera lagbrytande journalister och konstruerandet av den journalistiska hjälten i media. Med hjälp av kvantitativa och kvalitativa metoder undersöker denna studie journalisters narrativ, gestaltningar, tankar och värderingar gällande tre olika händelser. I dessa tre olika händelser har svenska journalister i sitt yrke medvetet brutit mot svenska lagar med avsikten att granska. Samtliga tre händelser åtalades i svensk domstol och mediebevakningen av de tre målen rapporterades väl av svenska medier.

Vidare syftar denna studie att fördjupa sig i de undersökande journalisternas sociala identiteter samt de gemensamma värderingarna för undersökande journalister. De tre teorier som används i studien är den sociala identitetsteorin, gestaltningsteorin samt MQuails figur om vinkling. Med hjälp av dessa olika teorier förklaras, jämförs och analyseras resultaten från studiens tre utvalda studieobjekt – händelserna – tillsammans med resultaten från fyra intervjuer med verksamma grävande journalister.

Resultatet från denna studies kvantitativa del visar att en merpart av artiklar gestaltar lagbrytande journalister som hjältar. Majoriteten av artiklarna saknar även innehåll av kritik gentemot journalisten som omskrivs. Resultatet visar vidare att majoriteten av artiklarna misslyckas med att uppnå en av journalistikens etiska riktlinjer; idealet om objektivitet; då nyhetsartiklarna ofta innehåller dolda vinklar som gestaltar de lagbrytande journalisterna som hjältar.

Resultatet från den kvalitativa delen visar att socialpsykologiska faktorer som status, ideal och normer påverkar gruppen "grävande journalister", samt att en hjälte inte skapas per se genom att bryta lagen – det som avgör om journalisten gestaltas som hjälte är hur själva granskningen i sig själv uppfattas och mottas.

Nyckelord: journalistisk hjälte, journalistisk identitet, grävjournalistik, journalistiken och lagen, dolda vinklar, gestaltning

Innehållsförteckning:

1.0 Inledning	6
2.0 Bakgrund	6
2.1 Journalister vars arbete fått juridiska konsekvenser.....	6
2.2 Lagar som journalister anpassar sig efter.....	8
2.3 Journalistik som profession.....	9
3.0 Syfte & frågeställning	9
3.1 Syfte.....	9
3.2 Frågeställning.....	9
4.0 Tidigare forskning	10
4.1 Journalisten och publiken.....	10
4.2 Självpupfattning och identitet.....	11
4.3 Objektiviteten och den granskande journalistiken.....	11
5.0 Teoretiskt ramverk	12
5.1 Sociala identitetsteorin.....	12
5.2 Gestaltningsteorin.....	13
5.3 McQuails figur.....	14
5.4 Motivering av studiens teoretiska ramverk.....	15
6.0 Metod och urval	16
6.1 Metod – kvantitativ innehållsanalys.....	16
6.1.2 Innebörden och definitionen av ordet “hjälte”.....	18
6.2 Metod – intervju.....	18
6.2.1 Utformning av intervjuguide.....	18
6.2.2 Analys och tolkning av data.....	20
6.2.3 Intervjustruktur.....	20

6.2.4 Etik.....	21
6.3 Urval och avgränsning – kvantitativa delen.....	21
6.4 Urval och avgränsning – kvalitativa delen.....	23
7.0 Resultat.....	23
7.1 Kvantitativ undersökning (kvantitativ innehållsanalys)	24
7.1.1 Diagram.....	24
7.2 Kvalitativ undersökning (intervju).....	29
7.2.1 Den journalistiska yrkesidentiteten.....	29
7.2.2 Status och sammanhållning inom yrkeskåren.....	31
7.2.3 Vinkling och partiskhet.....	32
7.2.4 Journalistiken och juridiska ramverk.....	34
7.3 Sammanfattning av resultat.....	35
8.0 Analys.....	35
8.1 Journalister som vinklar.....	36
8.2 Den som bryter mot lagen kan bli en hjälte.....	36
8.3 En för alla, alla för en.....	39
8.4 Vem tillhör makten?	40
9.0 Slutsats och diskussion.....	41
9.1 Slutsats.....	41
9.2 Att bryta mot lagen.....	42
9.3 Dold vinkling.....	43
9.4 Makten.....	44
9.5 En demokratisk journalistik.....	45
9.6 Vidare forskning.....	45
10.0 Litteraturförteckning.....	47

11.0 Bilagor	50
11.1 Kodbok – kvantitativ innehållsanalys.....	50
11.2 Kodmatris/rådata.....	53
11.3 Intervjuguide.....	55
11.4 Informationsbrev.....	56

1.0 Inledning

Den här studien syftar till att undersöka hur brott som begåtts av yrkesverksamma journalister, med journalistiska avsikter, uppfattas och gestaltas av den egna yrkeskåren. Samtidigt som journalistens uppdrag är att granska verksamheter och makthavare finns det juridiska ramverk som begränsar granskningens grävande spadtag. Ett flertal journalister har åtalats – i vissa fall dömts – när de trotsat samhällets lagar med granskande avsikter som drivande ideal. Det är därför relevant att undersöka hur journalister själva beskriver och utmålar sin yrkesroll i relation till dessa lagbrott som begås med journalistiska ambitioner. Vi vill veta hur journalister själva ser på sin yrkesidentitet och självbild för att förstå vad som händer i konflikten som uppstår när de juridiska ramverken står i vägen för ett avslöjande.

Vad finns det egentligen för normer inom branschen för grävande och granskande journalister och hur påverkar dessa synen på brotten som begås? Hur resonerar journalisten som å ena sidan har ett uppdrag att avslöja missförhållanden men å andra sidan en skyldighet som medborgare att följa bestämda lagar och regler?

Studien syftar även till att undersöka om det finns journalistik som anspelar på dolda åsikter och avviker från de journalistiska spelreglerna gällande objektivitetsidealet. Med andra ord undersöker studien alltså om det finns avsaknad av objektivitet. För att få en övergripande bild av hur journalister gestaltar händelser där granskande journalister begått lagbrott har vi tillämpat en kvantitativ innehållsanalys som analyserar och sammanfattar hur svenska medier skrivit om dessa.

För att ta reda på upplevelsen av status och identitet så fördjupar sig denna studie även i en kvalitativ del där fyra grävande journalister berättar om deras yrkesmässiga erfarenheter av granskande journalistik.

2.0 Bakgrund

I det här avsnittet presenteras händelser där journalister blivit åtalade för lagbrott. Utöver det presenteras tre olika händelser som ligger till grund för det vår studie undersöker. Här presenteras också de lagar och spelregler som svenska journalister förhåller sig till samt var journalistikens avgränsning görs mot andra yrkesgrupper. Bakgrunden syftar till att ge läsaren information om de sammanhang som studien baseras på.

2.1 Journalister vars arbete fått juridiska konsekvenser

Lagbrytande journalister som har avsikt att granska och/eller gräva är inget nytt fenomen. Journalisten och författaren Vilhelm Moberg dömdes år 1952 till dagsböter då han fotograferat hemligstämplade handlingar hos Justitiekanslern (Häger 2014, s. 376). I handlingarna framgick att rättsstaten mörklagt en utpressning. Jan Guillou och Peter Bratt, två svenska journalister, dömdes år 1974 till fängelse för spioneri efter de publicerat illegala uppgifter från underrättelsetjänsten IB (Funcke 2019, s. 73). Det finns även händelser där svenska journalister brutit mot utländsk lag, till exempel Martin Schibbye och Johan Persson som år 2011 dömdes i Etiopisk domstol för att illegalt ha tagit sig in i landet i samband med en granskning.

Denna studies kvantitativa del analyserar tre händelser i modern tid där journalister blivit åtalade för att ha brutit mot svensk lag. Valet av dessa händelser baseras på just det faktum att de liknar varandra – alla studieobjekt är tre händelser där journalister medvetet riskerat åtal för sin granskning. Händelserna ser givetvis olika ut om man ser till detaljer, såsom medieformat för den journalistiska slutprodukten. Dock är premisserna ändå så pass lika att händelserna dels går att jämföra, men också likställa. För att förstå studien behövs bakgrund för de tre händelserna som studien ser till. De tre händelserna presenteras nedan:

1. År 2020 sändes tv-dokumentären *“Estonia – fyndet som ändrar allt”*, gjord av filmaren och journalisten Henrik Evertsson. Samtidigt som dokumentären lett till politiska diskussioner gällande den nuvarande lagen om gravfriden vid MS Estonias vrak, så stod Evertsson år 2021 åtalad för brott mot gravfriden i svensk domstol. I februari 2021 friades Evertsson på alla punkter av svensk domstol. Evertsson hade inte anställning på något mediehus i samband med produktionen av Estoniadokumentären. Dokumentären produceras av produktionsbolaget Monster och började i Sverige sändas på streamingtjänsten Netflix under hösten 2020. Dokumentären prisades med Stora journalistpriset 2020.

I denna uppsats refereras händelsen till “Evertsson” samt “Estonia-dokumentären”.

2. År 2012 dömdes Expressens chefredaktör Thomas Mattsson, Expressens nyhetschef Andreas Johansson och Expressens reporter Diamant Salihu för vapenbrott av Malmö tingsrätt. Mattsson, Johansson och Salihu hade i ett granskande reportage i Expressen undersökt hur pass lättillgängligt ett införskaffande av vapen var i Malmö, då polisen i Malmö tidigare uttryckt problem med skjutningar i staden. Vapenhandeln ledde till att

de dömdes skyldiga för vapenbrott. Alla tre journalister fick behålla sina jobb på Expressen.

I denna studie refereras händelsen till “Mattson m.fl.” samt “vapenhandeln i Malmö”.

3. År 2016 tog Fredrik Örnevall under inspelningen av SVT:s dokumentärserie Fosterland beslutet att ta med en syrisk pojke som var på flykt, Abdi, från Aten till Sverige. Örnevall dömdes 2017 för människosmuggling av Malmö Tingsrätt. Händelsen filmades och blev handlingen i avsnittet, som under år 2016 sändes på SVT. Örnevall fick efter domen behålla sitt jobb på SVT.

I denna studie refereras händelsen till “Örnevall” samt “människosmuggling”.

2.2 Lagar som journalister anpassar sig efter

Sveriges tryck-och yttrandefrihet styrs av två grundlagar: tryckfrihetsförordningen (förkortat *TF*) och yttrandefrihetsgrundlagen (förkortat *YGL*) (Funcke 2019, s. 22). Lagarna har samma demokratiska uppgift men gäller för olika medier. *TF* rör tryckta medier medan *YGL* rör teve, radio, video, webb och databaser. I ett rättssystem som styrs av lagstiftare och juridiska ramar öppnar *TF* och *YGL* för oförutsägbarhet och tillämpning präglad av samhällets behov för stunden (*ibid*).

Under *TF* faller den så kallade anskaffarfriheten (Funcke 2019, s. 75).

Anskaffarfriheten innebär att det ska vara fritt att anskaffa uppgifter i vilket ämne som helst avsett för publicering (*ibid*). Anskaffarfriheten infördes efter rättsprocessen av IB-skandalen där åtal väckts mot två journalister, Jan Guillou och Peter Bratt, efter de publicerat illegala uppgifter från underrättelsetjänsten IB. Rättsprocessen fick kritik för att tryckfrihetsåtal inte väckts då man ansåg att publiceringen borde försvarats av *TF*. Anskaffarfriheten infördes därför som en utökning av skyddet mot publiceringsprocessen, där inte bara publiceringen skyddas utan även anskaffandet av material. För att få skydd av bestämmelsen ska de insamlade uppgifterna offentliggöras av massmedier som faller in under någon av yttrandefrihetslagarna (*ibid*). Som journalist har man med det sagt inte möjlighet att hämta information och publicera den hur som helst. Det finns också undantag då den inte gäller, till exempel när:

- Anskaffandet berör rikets säkerhet
- Oriktigt utlämnande av handling med sekretessbelagda uppgifter

– Brytande av tystnadsplikt (Funcke 2019, s. 76).

Andra uppgifter en journalist bör akta sig att anskaffa eller inneha är bland annat vapen och sprängmedel (Funcke 2019, s. 76).

Förutom lagar som reglerar pressen och media finns även publicistiska pressregler (Svenska journalistförbundet 2020). Reglerna är skapade av journalister själva och är frivilliga etiska riktlinjer kring publicering. Syftet med dessa är att skapa, upprätthålla och uppmuntra en journalistik av bra kvalitet (ibid).

2.3 Journalistik som profession

Med en stark profession formas egna institutioner som upprätthåller en gemensam standard som håller ute dem som inte uppfyller de professionella kraven, såsom utbildning och organisationer (Nygren 2008, s. 59). Trots att journalistiken utformat egna utbildningar och organisationer finns det ingen formell yrkeslegitimation. Förklaringen är att en yrkeslegitimation skulle strida mot yttrandefrihetens principer om att vem som helst ska kunna komma till tals i media (Engblom 2001). Därför kommer journalistiken förbli ett öppet yrke, fritt från en mer klassisk profession-process (Deuze & Witschge 2018, s. 181). Mycket pekar även på att journalistikens gränser blir mer otydliga och uppluckrade jämfört med andra medieyrken (ibid).

3.0 Syfte och frågeställningar

3.1 Syfte

Syftet med studien är att undersöka hur brott som begåtts av journalister, med journalistiska ambitioner, uppfattas och gestaltas av den egna yrkeskåren. Till vilken mån hävdar egentligen journalisten sitt yrke och rätten att praktisera det? Det finns fler exempel på händelser (se *bakgrund* samt *tidigare forskning*) där journalister blivit åtalade för brott de begått. Studiens syfte är att bidra med ny kunskap om hur journalistens självbild och yrkesidentitet påverkar hur de ser på journalister som begår lagbrott.

3.2 Frågeställningar

Denna uppsats besvarar därför dessa frågeställningar:

1. Hur gestaltas journalister som i sitt yrke brutit mot lagen av andra journalister i etablerad media?
2. Hur resonerar journalister kring yrkespraktik och yrkesideal i relation till laglydighet?
3. Går det att utläsa åsikter, samt åsiktstyp, i de artiklar som den kvantitativa innehållsanalysen undersöker?

4.0 Tidigare forskning

Vi har inte funnit någon tidigare forskning som specificerat sig på hur journalister som brutit mot lagen gestaltas i media. Däremot finns det tidigare forskning som undersökt journalistens yrkesroll och självuppfattning, vilket är av relevans för studiens frågeställningar. I denna del presenteras hur det tidigare forskningsfältet analyserat och definierat journalistens roll i samhället. Den tidigare forskningen syftar till att ge läsaren en övergripande bild av hur forskare ser på journalistiken som profession och hur de definierar den granskande journalistiken. Urvalet av forskningen nedan baseras på dess relevans för denna studie.

4.1 Journalisten och publiken

Scott A. Eldridge (2017) har forskat om journalisters roll som "anti-hjälte". Edward Snowden läckte 2013 hemliga dokument som handlade om den amerikanska underrättelsetjänsten till tidningarna The Guardian och The Washington Post. Informationen i de hemligstämplade dokumenten förmedlades sedan av journalister i media. Eldridge (2017) menar att journalisters berättelser alltid innehåller narrativ och att journalisternas narrativ kan tolkas utifrån ett klassiskt berättande med roller såsom "hjälte" och "skurk". Ytterligare en roll appliceras även av Eldridge (2017) för journalisterna; "anti-hjälten". En anti-hjälte innebär enligt Eldridge (2017) att journalisterna agerar mellanhand i informationsflödet; de förmedlar informationen i dokumenten till publiken. På så vis påstår journalisterna aldrig att de själva är hjältarna, men däremot är de en hjälpande hand åt "hjälten" (Snowden) och mot de som konsumerar berättelsen (publiken). I sitt berättande kan journalisten även välja vilka karaktärer som går in och ut från rampljuset i historien, och på så vis skapa nyheter med specifika narrativ.

Richard Perloff, refererad i Johansson (2000), har forskat om fenomenet *tredjepersons-effekter*, vilket innebär att man ser till människors upplevda effekter av medier, snarare än verkliga medieeffekter. Perloff (Johansson 2000) menar att människor mer frekvent tenderar att erkänna en mediepåverkan när det är socialt önskvärt eller utifall att ett

sådant erkännande skulle tyda på intelligens. Enligt Perloff antar många att allmänheten påverkas av media eftersom “vi lärt oss att medierna är mäktiga” (Johansson 2000, s. 83).

4.2 Självpuppfattning och identitet

Bengt Johansson (2002) har studerat journalisters uppfattning om den egna yrkesrollen. Johansson (ibid) kom fram till att självuppfattningen är att de är allmänhetens företrädare. De journalistiska idealen går ibland inte att uppfylla, men oavsett utkomst finns självuppfattningen om att journalister är just allmänhetens företrädare. Johansson (2002) redogör för den otydliga gränsen mellan allmänheten och journalister; är journalister en del av allmänheten, eller ser dem sig stå utanför allmänheten?

Vidare redogör Bengt Johansson (2000) i en annan publikation att nyheter som stödjer något som journalister själva håller med om får sämre genomslag i media – samtidigt som journalister överskattar nyheter som är negativa ur deras egen synvinkel. Att journalister som åtalas eller fängslas (se *Bakgrund: 2.1*) flitigt omskrivits av media är kanske därför enligt Johanssons (2000) forskningstes som så att journalister bryr sig om och värderar andra journalister och journalistiken som profession högt.

Julia Evetts (2003) studier visar att yrkesidentiteten utvecklas från bland annat praktisk kunskap och blir till den presentation som journalister väljer att identifiera sig med. De journalistiska ideal som exempelvis handlar om etiska principer utvecklas av journalisterna själva (Evetts 2003).

I studier gjorda av JMG på Göteborgs universitet visade det sig att det ideal som varje år, från 1989–2011, legat högst upp bland respondenterna (journaliststudenter) är att granska makthavare (Wiik 2012, s. 34). Således visar denna studie att en hög status för genren grävande journalistik existerar bland journalister.

4.3 Objektiviteten och den granskande journalistiken

Jesper Strömbäck (2003) har i sin publikation definierat vad granskande journalistik egentligen innebär. Strömbäck kategoriserar här den granskande journalistiken i fyra kategorier; självständig granskande journalistik, tolkande granskande journalistik och rapporterande granskande journalistik (nyhetsjournalistik) samt opinionsjournalistik som är granskande (Strömbäck 2003, s. 31). Vidare menar Strömbäck (ibid) att det finns ett behov av granskande journalistik, men att den granskande journalistiken aldrig kan förmedla en fullständig sanning:

Det går dock aldrig att vare sig nå eller i journalistiken ge fullständiga sanningar om verkligheten. Utmaningen är därför att nå och förmedla så sanningslika journalistiska beskrivningar av verkligheten som möjligt. (Strömbäck 2003, s. 31)

Strömbäck menar också att en genuint granskande journalistik är viktig för demokratin (Strömbäck 2003, s. 31), och vad objektivitet egentligen innebär för journalister:

Journalistisk objektivitet handlar i grunden inte om vare sig journalisterna som personer eller det slutliga journalistiska innehållet. Istället handlar journalistisk objektivitet om att tillämpa metoder som minimerar risken att det journalistiska innehållet präglas av egna eller andras tolkningar av verkligheten, om att vara källkritisk och att möjliggöra för läsare och tittare att i sin tur vara källkritiska i förhållande till journalistiken. (Strömbäck 2003, s. 31)

Sammanfattningsvis visar tidigare forskning att den journalistiska yrkesrollen handlar om att förmedla sanning samt agera företrädare för allmänheten. Yrkesidentiteten bygger i sin tur på de ideal som journalisterna själva utvecklat genom praktiska erfarenheter. Medan tidigare forskning definierat journalisternas syn på det journalistiska uppdraget syftar denna studie till att bidra med forskning om hur denna bild av yrkesrollen/det journalistiska uppdraget påverkar synen på brott som begås av yrkeskåren.

5.0 Teoretiskt ramverk

I följande del presenteras de teorier vi använt oss av som verktyg för att tolka studiens resultat. Med följande teorier som utgångspunkt, har vi analyserat hur den journalistiska yrkesrollen samspelar med synen på brott som begås av journalister med granskande avsikter.

5.1 Den sociala identitetsteorin

Socialpsykologerna Henri Tajfel och John Turner grundade den sociala identitetsteorin under 1970-talet (Tajfel & Turner 1979). Den sociala identitetsteorin (Helkama, Liebkind & Myllyniemi 2000, s. 266) menar att människan försöker upprätthålla en positiv självuppfattning samt identitet. Definitionen av det egna jaget sker via de grupper som individen tillhör, då människan beskriver ofta sig själv via referering till gruppmedlemskap; polis, busschaufför, svensk, och så vidare (ibid). Vilken avgränsning till grupper (en person

kan vara både svensk och busschaufför) som görs när beror på situationen (Helkama, Liebkind & Myllyniemi 2000, s. 288).

Den sociala identitetsteorin menar att man är trogen sin grupp som man för tillfället definierar sig tillhörande, och att man sedan gärna vill identifiera sig med den. Man beskriver även hellre sin grupp i positiva än negativa ordalag, just eftersom den positiva identiteten i gruppen definierar det egna jaget (Helkama, Liebkind & Myllyniemi 2000, s. 267). Denna identitet kan även leda till att gruppens medlemmar förändrar sitt sätt att tänka, känna och handla, vilket i sin tur kan förändra individernas uppfattning om dem själva (Hogg & Vaughan, 2011). På så vis korrelerar ständigt gruppen och dess medlemmar – individerna.

Journalister kan ha identiteten som “journalist vid Expressen” eller “grävjournalist”, men även en bredare identitet som endast “journalist”. Den sociala identitetsteorin bygger på att identiteten för gruppen inte skapas av emergenta normer som leder till nya normer; normer skapas via att “en av de våra föregår med gott exempel” (Helkama, Liebkind & Myllyniemi 2000, s. 288). Teorin är väl användbar i denna studie då studien besvarar frågeställningar som berör ideal och normer, något som enligt teorin (Hogg & Vaughan, 2011) skapas utifrån just gruppstillhörighet. I denna studie utgår gruppstillhörigheten utifrån gruppen “journalister” samt “grävande journalister”. Avgränsningen tillämpas för att möjliggöra jämförelser och analyser kring både just journalister och, mer specifikt, grävande journalister.

5.2 Gestaltningsteorin

Gestaltningsteorin, “framing theory”, utgår från ett sociologiskt synsätt som menar att människor ständigt tolkar vad de upplever och att människor även, utifrån erfarenheter, skapar tolkningar. Det leder till en gestaltningsprocess som alltså innebär att upplevda verkligheter skapas av, och upplevs, av människor. Detta är inget undantag för situationer där kommunikation råder (Strömbäck 2009, s. 119). Med andra ord gestaltas ständigt medialt innehåll.

Hur en händelse gestaltas har betydelse för hur det mediala innehållet tolkas och uppfattas. Journalistiska gestaltningar är oundvikliga (Shehata 2019, s. 343), men kan fortfarande vara mer eller mindre medvetna. Gestaltningarna kan förekomma i all typ av nyhetsrapportering och är enligt teorin ett resultat av journalistiska värderingar och rutiner som präglar det redaktionella arbetet (Shehata 2019, s. 344). Gestaltning i nyhetsrapportering är ett dramaturgiskt grepp i journalistiken som till exempel användas för att bygga en konflikt kring meningsskiljaktigheter.

Robert Entman (1993), professor i journalistik och kommunikation, definierar getsaltnings teorin på följande vis:

“Att gestalta är att välja vissa aspekter av en upplevd verklighet och göra dem mer framträdande i en kommunicerande text, på ett sådant sätt som föreslår vissa specifika problembeskrivningar, orsaksförklaringar, moraliska värderingar och/eller sätt att lösa problem.” (Robert Entman 1993, s. 52)

Vidare menar Entman gestaltningar är “mentalt lagrade idékluster som styr individens bearbetning av information” (1993, s. 53). På så vis innehar medias gestaltning stor makt över hur människor uppfattar nyheter, samt hur nyhetens innebörd kan påverka framtida “idékluster” kring liknande händelser. Det innebär att *en* gestaltning av en journalist som hjälte kan påverka inneboende uppfattningar om vad journalister är för något. Ju mer frekvent något gestaltas, desto större är sannolikheten även att gestaltningen blir till just ett idékluster. Därför är teorin relevant i denna studie, då den förklarar gestaltningar av journalister i media. Entman (1993) menar att gestaltningar bygger på artikelförfattarens mer eller mindre medvetna urval. Eftersom den här studien undersöker journalisternas syn på andra journalisters lagbrott, vill vi med gestaltningsteorin som verktyg, undersöka om artikelförfattarnas gestaltning speglar deras egna åsikter.

5.3 McQuails figur

Ett av journalistikens främsta kännetecken är att den ska ämna till objektivitet när det kommer till nyhetsrapportering – det som det skrivs om ska vara sant. Kovach och Rosenstiel (2014) menar att detta är det som skiljer journalistik från fiktion och kallar detta för verifikationens disciplin. Det som rapporteras i nyhetsmedia bör alltså vara sant. Objektiviteten som journalistiskt ideal är dock föränderligt (Johansson 2019, s. 188) och ser utöver det olika ut i olika medier. Vissa journalister menar att man kan rapportera objektivt, men ändå vara subjektiva (Häger 2016, s. 26). Precis som gestaltningsteorin menar (se *Teoretiskt ramverk: 5.2*) så är en klinisk objektivitet i rapportering omöjlig att uppnå, eftersom en gestaltning av en historia alltid sker. Denna gestaltning är dock ofta omedveten (Johansson 2019, s. 190). Oavsett så är objektivitetsidealet en lång tradition inom journalistiken (ibid, s. 191) och många mediehus tillämpar fortfarande ett ideal om objektivitet – eller en avsaknad av vinkling – för att behålla en trovärdig nyhetsrapportering och således konsumenterna.

McQuail (2010) har kategoriserat olika vinklingar av nyheter i syfte att analysera vinklat innehåll. Enligt McQuails figur, refererad i Johansson (2019, s. 191), så finns fyra huvudkategorier av vinkling; *medveten*, *dold*, *öppen* samt *omedveten*. Dessa kan även korrelera med varandra. Exempelvis klassas en medveten och öppen vinkling som *partiskhet*. Denna vinkling ses ofta i debattartiklar, eftersom artikelförfattarna förväntas att öppet uttrycka vad just de känner.

En artikel med ett medvetet vinklat innehåll utan att genren tillåter det, såsom en nyhetsartikel, kan enligt McQuails figur klassas in i kategorin *propaganda* (Johansson 2019, s. 191). Modellen används primärt när det gäller kategorisering av direkta politiska åsikter. Även om de händelser som i denna studie analyseras inte vid första anblick kan klassas som politiska, så finns det flera aspekter i händelserna som kan vara samhällspåverkande; en journalist i ett yrkesmässigt förhållande till lagen, en journalist i förhållande till maktgranskning samt en journalists möjlighet att påverka lagar och medborgares uppfattning.

	Dold	Öppen
Medveten	Propaganda	Partiskhet
Omedveten	Kulturell vinkling	Strukturell vinkling

McQuails figur. (Johansson 2019, s. 191)

5.4 Motivering av studiens teoretiska ramverk

Samtliga teorier har använts som verktyg för att tolka resultatet som ska besvara studiens forskningsfrågor. Den sociala identitetsteorin (Helkama, Liebkind & Myllyniemi 2000; Hogg & Vaughan 2011; Tajfel & Turner 1979) syftar i denna studie att undersöka hur den journalistiska identiteten formas. Teorin låter oss även tolka frågeställningarna utifrån hur journalister själva identifierar sig själva och sin grupp, samt *när* ideal skapas inom gruppen, medan både gestaltningsteorin (Entman 1993; Shehata 2019; Strömbäck) och McQuails figur (Johansson 2019; McQuail 2010) förklarar hur man på olika sätt kan avläsa innehållet i de

artiklar där journalister skrivit om andra journalister som begått brott. Idealerna som skapas enligt den sociala identitetsteorin (Helkama, Liebkind & Myllyniemi 2000; Hogg & Vaughan 2011; Tajfel & Turner 1979) är relevanta för hur journalisterna i sin tur gestaltar händelserna i media.

6.0 Metod och urval

I den här delen presenteras valen av metod och urval. Vi har valt att använda oss av två metoder; kvantitativ innehållsanalys, samt kvalitativa intervjuer med hermeneutisk tolkningsmetod. Den kvantitativa metoden ger möjlighet till data och statistik som skapar en överblick och grund. Den kvalitativa metoden ger möjlighet till fördjupning av resultaten från den kvantitativa innehållsanalysen. Valen av studiens metoder motiveras med att de inger både bredd och djup i det vi vill undersöka.

6.1 Metod – kvantitativ innehållsanalys

Den kvantitativa innehållsanalysen som metod innebär att översätta innehållets formmässiga uttryck till statistik för att beskriva övergripande mönster (Ekström & Johansson 2019, s. 172).

En grundpremiss i den kvantitativa metoden är att söka frekvens, det vill säga hur ofta och mycket något förekommer (Ekström & Johansson 2019, s.171). För att få en övergripande bild av hur journalister i media gestaltar andra journalister som begått lagbrott räcker det alltså inte med att undersöka ett par enskilda fall eller intervjua personer om deras upplevelser. Vi måste istället analysera en större mängd data för att ha möjlighet att uppfatta upprepningar och mönster.

Metoden har tillämpats på material som rör tre olika händelser (se *Bakgrund: 2.1*). För att besvara vår första frågeställning (*hur gestaltas journalister som i sitt yrke brutit mot lagen av andra journalister i etablerad media?*) har vi analyserat 166 stycken artiklar som publicerats i olika etablerade svenska medier. Datan samlades in och kvantifierades för att sedan bli underlag för statistik. Genom att koda materialet efter specifika och relevanta variabler utifrån studiens specifikt framtagna kodbok (se *Bilagor: 11.1*) tilläts materialet att kvantifieras och utmynna i statistik.

Totalt konstruerade vi nio olika variabler. Dessa kodades, enligt metoden för en kvantitativ innehållsanalys (Karlsson & Johansson 2019, s. 172), in i en datamatrix.

Nedan följer tre exempel på variabler vi använt oss av:

1. Hur gestaltas händelsen av artikelförfattaren?

Denna variabel syftar till huruvida artikelförfattarens inställning kan noteras. Variabeln är alltså fokuserad på diskursen, oavsett materialets genre (sort).

- (0) Positiv
- (1) Negativ
- (2) Neutral, ingen vinkling syns
- (3) Ambivalent
- (4) Händelsen nämns inte

2. Hur porträtteras personen?

Variabeln syftar till att undersöka om det går att avläsa en hjältegestaltning av den/de åtalade i artikeln. Det som analyseras är språkbruk och ordval.

- (0) Hjärte (modig/viktig)
- (1) Skurk (lagbrytare/oviktig)
- (2) Neutral

3. Hur gestaltas händelsen av artikelförfattaren?

Denna variabel syftar till huruvida artikelförfattarens inställning kan noteras. Variabeln är alltså fokuserad på diskursen, oavsett material (variabel 8).

- (0) Positiv
- (1) Negativ
- (2) Neutral, ingen vinkling syns
- (3) Ambivalent
- (4) Händelsen nämns inte

Diagram skapades sedan baserade på innehållsanalysens resultat och via dessa diagram presenteras således den kvantitativa undersökningens resultat.

Resultaten från den kvantitativa undersökningen kommer, tillsammans med den kvalitativa undersökningen, besvara den tredje frågeställningen; *“hur ser eventuella åsikter ut i det analyserade innehållet?”* (se Resultat: 7.1.1).

6.1.2 Innebörden och definitionen av ordet “hjälte”

Eftersom studien har valt att frekvent använda ordet “hjälte”, både som variabel för den kvalitativa innehållsanalysens kodbok, men även löpande i analys, resultat och diskussion så finns således behov av en tydlig definition av vad en hjälte är. Enligt den svenska ordboken (Nationalencyklopedin 2021) är en hjälte:

person som gjort ngn mycket tapper eller avgörande insats (och därför åtnjuter beundran)

Synonymer till ordet hjälte är (ibid):

ideal[gestalt], idol, mönster, förebild
(...)

Studiens bruk av ordet utgår från just dessa beskrivningar och definitioner om vad en hjälte är.

6.2 Metod – intervju

För att få en nyanserad och djupare inblick i journalisters syn på lagbrott med journalistiska motiv inom yrkeskåren, lät vi den kvalitativa metoden komplettera den kvantitativa. I vår andra frågeställning “*Hur resonerar journalister kring yrkespraktik och yrkesideal?*” har vi därför använt oss av kvalitativ metod där vi intervjuat fyra journalister som alla är verksamma inom grävande journalistik.

Till skillnad från kvantitativ metod, som innebär att dra generella slutsatser utifrån en större volym data (Ekström & Johansson 2019, s. 172), låter den kvalitativa ansatsen människor beskriva sina verkligheter med egna ord (Ekström & Johansson 2019, s. 102). Intervjuguiden var uppdelad i tre olika teman som berörde den journalistiska yrkesidentiteten, statusen och sammanhållningen samt hur respondenterna såg på den praktiska och teoretiska kollisionen mellan journalistik och juridik.

6.2.1 Utformning av intervjuguide

Förhållandet mellan intervjufrågor och forskningsfrågor är centralt i en undersökande studie (Ekström & Larsson 2019, s. 114). För att formulera intervjufrågor efter de forskningsfrågor

som vår studie undersöker utformade vi en intervjuguide där vi översatte forskningsfrågorna till frågor med mer vardagligt språk. Intervjuerna var formade enligt en *semistrukturerad* karaktär (Bryman 2018, s. 61) då vi strävat efter att respondenterna fritt ska kunna beskriva deras upplevelser och samtidigt hålla sig inom ramarna för vår intervjuguide (se *Bilagor: 11.3*). Denna typ av intervjumetod är användbar om man vill ge respondenterna utrymme att fritt kunna resonera kring sina svar så vi får större förståelse för deras upplevelser (Bryman 2018, s. 563). Den semistrukturerade intervjuformen är flexibel då det finns möjlighet att förändra frågornas form och ställa följdfrågor så respondenterna kan utveckla svaren vidare (Bryman 2018, s. 563–564).

Intervjuguiden var uppdelad i följande teman:

1. Den journalistiska yrkesidentiteten.
2. Status och sammanhållning inom yrkeskåren.
3. Journalistiken och juridiska ramverk.

Dessa teman baserades på studiens syfte att besvara dess frågeställningar.

För att strukturera en intervjuguide lät vi varje tema utgå från specifika nyckelbegrepp. Frågorna i undersökningens första del undersökte den journalistiska självbilden och utgick från nyckelbegrepp som *roll*, *identitet* och *uppdrag*. Detta undersöktes för att se hur självbilden samspelar med de journalistiska ideal som finns inom grävande journalistik. I intervjuens andra del formulerade vi frågor angående den grävande journalistikens status och sammanhållningen inom gruppen grävande journalister. Nyckelbegrepp var *status*, *sammanhållning* och *grupp*. I tredje delen undersökte vi hur respondenterna såg på lagbrott som begås med journalistiska ambitioner. Nyckelbegreppen var *lagbrott*, *moral*, *straff* och *konsekvenser*.

Under insamlingen av material till undersökningens kvalitativa del uppstod ytterligare ett tema som gäller vinkling och partiskhet (se *Resultat: 7.2.4*). Detta uppdagades under samtliga intervjuer och utformades därför som ett eget tema i syfte att förenkla analysen och kategoriseringen av svaren, sett utifrån de tidigare angivna teman i intervjuguiden. Nyckelbegrepp är i detta tema *partiskhet* och *vinkel*. Eftersom detta tema tillkom under materialinsamlingen presenteras resultaten i följande teman:

1. Den journalistiska yrkesidentiteten.
2. Status och sammanhållning inom yrkeskåren.

3. Journalistiken och juridiska ramverk.
4. Vinkling och partiskhet

6.2.2 Analys och tolkning av data

Eftersom denna studie undersöker journalisternas egna upplevelser, och strävar efter att de fritt ska kunna beskriva dessa, kommer studiens kvalitativa del ha en hermeneutisk ansats. Hermeneutiken går ut på att tolka, förstå och förmedla upplevelser av olika företeelser (Westlund 2019, s. 73). Hermeneutiken är användbar när man vill ha tillgång till respondenternas upplevelser (ibid) och intresserar sig inte för respondenternas intentioner, utan istället om vad det som uttrycks kan säga om sammanhanget eller tidsandan (ibid). Studien ville undvika värderingar av respondenternas inställningar till journalister som begått lagbrott. Därför fanns istället en strävan att undersöka vad för ideal som låg till grund för respondenternas åsikter. Westlund skriver att “intentionen är inskriven i världen och refererar till en värld, vilket gör att kontexten alltid ska beskrivas, vägas in och ingå som en del i helhetstolkningen.” (Westlund 2019, s. 77).

För att tolka det empiriska materialet har vi brutit ner de transkriberade intervjuerna till mindre beståndsdelar och sökt efter mönster i respondenternas svar. Det är bland annat av betydelse att se till hur frekvent vissa ord förekommer (Westlund 2019). Vid analysen av transkriberingen av respondenternas döptes tillfälligt respondenterna till r1, r2, r3 och r4 för att strukturera vem som sa vad.

6.2.3 Intervjustruktur

Vi var båda närvarande under samtliga intervjuer. En av oss höll i samtalet, medan den andra förde anteckningar. För ett jämlikt genomförande av samtalen höll vi i lika många samtal var. Eftersom vi tillsammans format intervjuguiden har samtalen inte påverkats av att vi bytt roller. Inför varje samtal frågade vi om det var okej att samtalet spelades in och klargjorde att varje inspelning raderas efter att studien är klar. Fördelen med inspelningar är enligt Kvale och Brinkman (2009) att den som intervjuar då kan fokusera på samtalet istället för att försöka hålla allt i minnet. För att undersöka respondenternas bakgrund och nuvarande arbetssituation inleddes samtalen med frågor om vilka de var och hur länge de arbetat med grävande journalistik. Eftersom vi gjorde research inför kontaktandet av intervjupersoner var detta mindre relevant för undersökningens syfte. Det fungerade istället som “uppvärmning” för att respondenterna skulle känna sig tillräckligt varma i kläderna att svara öppet och transparent

på våra frågor. Därefter följdes intervjun av de frågor som var utformade i intervjuguiden (se *Bilagor: 11.3*).

6.2.4 Etik

Bryman (2014) menar att de etiska aspekterna inte går att komma ifrån när man gör en vetenskaplig undersökning. Det finns tre etiska grundkrav för genomförandet av en kvalitativ studie: informations-, samtyckes-, konfidentialitets-, och nyttjandekravet (Bryman 2014, s. 170–171). Informationskravet innebär att man upplyser respondenterna om studiens syfte och vad den kommer innehålla (ibid). Vi kontaktade samtliga intervjupersoner via mejl med en beskrivning om hur intervjuerna kommer gå till, samt undersökningens syfte (se *Bilaga: 11.4*). Eftersom studien undersöker journalisternas privata åsikter, var vi noggranna med att detaljerat beskriva vad vår studie skulle handla om. Risken hade annars varit att respondenterna under intervjuens gång känt sig lurade och velat avsluta samtalen. Samtyckeskravet innebär att respondenterna beviljar sin medverkan (ibid). Samtycke bekräftades av våra intervjupersoner skriftligt på mejl och muntligt i intervjuens inledningsfas. Nyttjandekravet innebär att den/de som genomför undersökningen försäkrar deltagarna om att intervjuerna endast används i undersökande syfte (ibid). Innan samtalen inleddes informerades vi respondenterna om att inspelningarna kommer raderas så fort studien är klar. För att intervjuobjekten skulle känna sig bekväma med att svara uppriktigt och transparent på frågorna har vi valt att låta samtliga vara anonyma eftersom deras namn inte är relevanta för denna studie.

6.3 Urval och avgränsning – kvantitativ del

De artiklar som analyserats i den kvantitativa delen är hämtade ur Retrievers mediearkiv. För att hitta analysobjekt (artiklar) har vi använt oss av ett *stratifierat urval* (Denscombe 2009, s. 33–34) där vi delat upp artiklarna i tre olika grupper med tre olika tidsintervaller. Vi är medvetna om att medier skrivit om händelserna både innan och efter de tidsperioder vi valt att avgränsa oss till. Men för att få en representativ bild av hur medier skrivit om händelserna anser vi att det är tillräckligt för studien med perioderna då rapporteringarna om händelserna varit som mest intensiva. Vi har därför gjort urval där vi analyserat artiklar som publicerats samma dag som den åtalades journalistiska produkt publicerats, till och med en månad efter att domen fastställts av svensk domstol. På detta vis anpassas alla tre händelser efter jämlika matriser gällande tidsintervall. Om det visar sig att en händelse skapar ett längre tidsintervall (längre mellan publikation och åtal) så spelar det för studiens skull ingen roll, eftersom

studiens tidsmässiga urval anpassar sig efter händelsernas två stora aktualiteter: publikationsdatum samt dom.

För att finna material har vi gjort ett slumpmässigt urval via en slumpgenerator i samverkan med urvalsramar såsom studieobjekt (sökord) och datum. Vid filtreringen av nyhetsmedier i Retriever valde vi att göra en avgränsning vid svenska medier i tryck och på webben eftersom vår metod inte är avsedd för tv och radio, då den kvantitativa delen bygger på en textanalys.

Studieobjekten som sökord (se *Bakgrund: 2.1*) var:

- Studieobjekt 1: *Henrik Evertsson + Estonia*
- Studieobjekt 2: *Thomas Mattsson, Andreas Johansson, Diamant Salihu + Vapen + Malmö*
- Studieobjekt 3: *Fredrik Örnevall + Abdi*

Urvalet för tidsramarna av studieobjekten var följande:

- Studieobjekt 1: "Estonia-dokumentären": 2020/08/31 (publikation) till 2021/03/08 (dom)
- Studieobjekt 2: "Vapenhandeln i Malmö": 2010/10/25 (publikation) till 2012/06/25 (dom)
- Studieobjekt 3: "Människosmugglingen": 01/08/2015 (publikation) till 12/30/2018 (dom)

Innan insamlingen av material påbörjades så var urvalet 180 stycken artiklar då studiens krav är <100 artiklar för att kunna presentera trovärdig statistik. Mängden material innebar att 60 artiklar per händelse ($180/3=60$) skulle analyseras. Studien räknade, innan själva materialinsamlingen påbörjades, med >10% materialbortfall. Det innebär att vi inte behövde finna nytt material vid eventuellt bortfall, så länge bortfallet inte översteg 10%. Detta motiveras som möjligt eftersom mängden material är så pass stor att >10% bortfall av materialet (>18 artiklar) inte förändrar resultatet märkbart. 14 artiklar blev till slut klassificerade som bortfall, då de inte fanns tillgängliga eller var av bristande materialsort (exempel på en sådan materialsort var en tidningsnotis i tv-tablån).

6.4 Urval och avgränsning – kvalitativ del

Vid kvalitativa intervjuer är representativitet ett viktigt nyckelord (Ekström & Larsson 2010, s. 92). Hur urvalet görs beror på studiens syfte och vad man vill att urvalet ska representera (ibid). Eftersom journalister som begått lagbrott med journalistiska motiv bedriver granskande journalistik har vi valt att intervjua fyra yrkesverksamma journalister som arbetar med granskande journalistik. Validitet (giltighet) och reliabilitet (tillförlitlighet) är grundläggande för det vetenskapliga arbetssättet och handlar om att ge tillräckligt goda skäl för att kunna påstå att något är sant (Ekström & Johansson 2019, s.14). Hur vi resonerar i urvalet av intervjupersoner kommer med det sagt påverka studiens trovärdighet. För att få svar utan partiska tendenser har vi därför valt att intervjua journalister som, efter egen research, själva *inte* blivit åtalade för lagbrott med journalistiska motiv.

För att hitta intervjuobjekt har vi använt oss av *subjektivt urval* som innebär att man handplockar studieobjekt som är bäst lämpade för undersökningen (Denscombe 2009, s. 37). Eftersom den kvalitativa delen är ett komplement till den kvantitativa så var vår strävan att intervjua 4-6 personer. Vi räknade med bortfall och tillfrågade därför totalt tolv journalister, varav fyra sedan medverkade. Bland intervjupersonerna var könsfördelningen två kvinnor och två män. Även om studiens syfte inte är att belysa genus eller skillnader mellan olika könsidentiteter har vi strävat efter en jämn könsfördelning genom att kontakta lika många män som kvinnor. Med en mer jämlik grund vid urvalet undviker resultaten att representera endast exempelvis manliga grävande journalister.

I och med att en stor del av svensk media inte är statligt finansierad hade studiens resultat eventuellt kunnat ge en mer representativ bild av journalistbranschen om en eller två av intervjupersonerna jobbat för kommersiella mediehus. Dock var det endast journalister verksamma inom public service som hade möjlighet att ställa upp.

7.0 Resultat

I resultatdelen presenteras en sammanställning av studiens empiriska material där syftet var att undersöka hur journalister gestaltar andra journalister som begått lagbrott samt hur verksamma grävjournalister resonerar kring yrkespraktik och yrkesideal. Först presenteras resultaten från den kvantitativa innehållsanalysen där vi undersökt om och i så fall hur journalister vinklar de tre händelserna. Därefter presenteras resultatet från undersökningens

kvalitativa del som beskriver respondenternas attityder och resonemang kring yrkesrollen och journalistens “rätt” att bryta mot lagen.

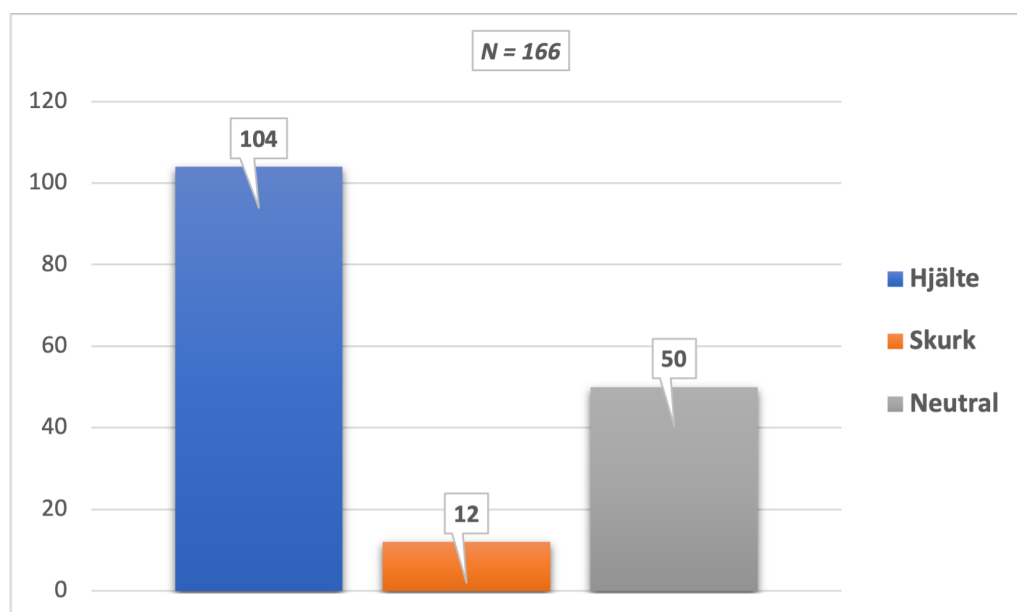
7.1 Kvantitativ undersökning (kvantitativ innehållsanalys)

Resultatet tyder på att det finns en frekvent hjältegestaltning av journalisterna utifrån händelserna som studien undersökt. Resultatet visar även att Evertsson gestaltas som skurk mer än någon annan (jämfört med Örnevall samt Mattson m.fl.), trots av Evertsson var den enda som fick en friande dom i svensk domstol. Örnevall var den enda som inte blev omskriven som skurk en enda gång (jämfört med Evertsson samt Mattson m.fl.), trots att han dömdes av svensk domstol skyldig för människosmuggling. Vidare visar resultaten på att dolda åsikter förekommer frekvent i nyhetsartiklar, och att åsikter/ett perspektiv som strider mot journalistens egna/mot händelsen inte förekommer regelbundet. På så vis uppfyller inte en majoritet av materialet som studien analyserat objektivitetsidealet.

7.1.1 Kvantitativt resultat

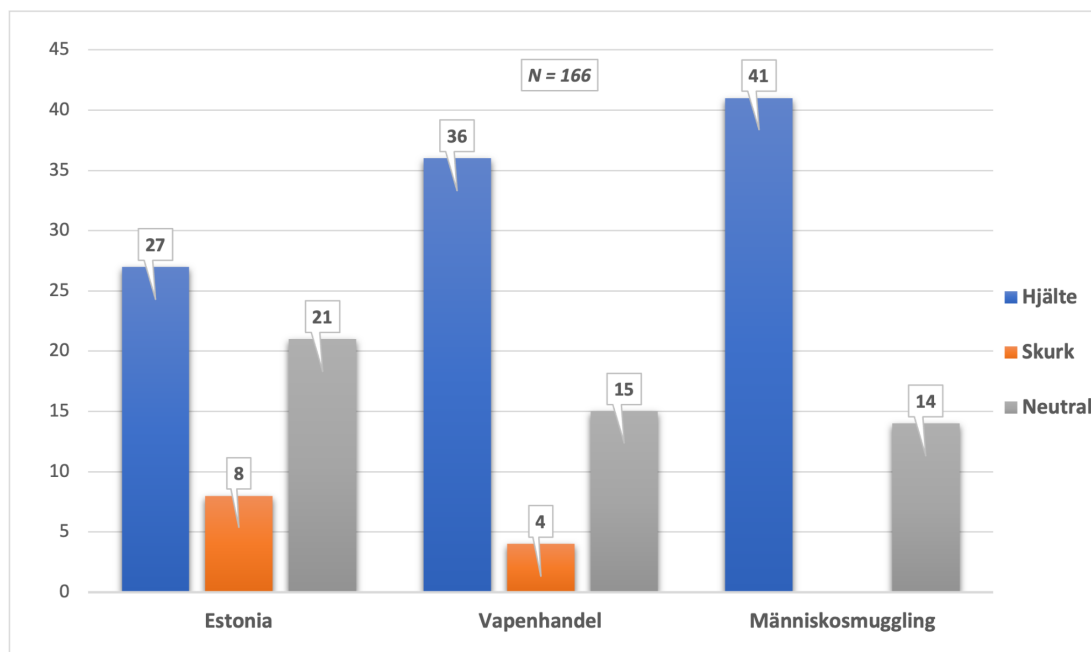
Nedan presenteras resultaten i diagram, totalt 6 stycken, som är av störst relevans för denna studie. Vissa diagram jämför data mellan olika variabler för att visa samband. För att underlätta läsbarheten av diagrammen används ibland inte variabelns fulla beteckning. Ett sådant exempel är variabeln som syns i figur 1, vars fulla beteckning i kodboken (se *Bilagor: 11.1*) är “hjalte (modig/viktig)”, men som i diagrammen endast betecknas som “hjalte”. “NN =” betecknar antalet artiklar totalt.

Figur 1. *Hur gestaltas journalisten?*

Resultatet visar att 104 artikelförfattare porträtterar journalisten som hjälte. 50 artikelförfattare porträtterar inte journalisten på något utmärkande vis, utan istället på ett neutralt sätt. 12 artiklar porträtterar journalisten som skurk.

Figur 2. Hur gestaltas journalisterna i de tre olika fallen?

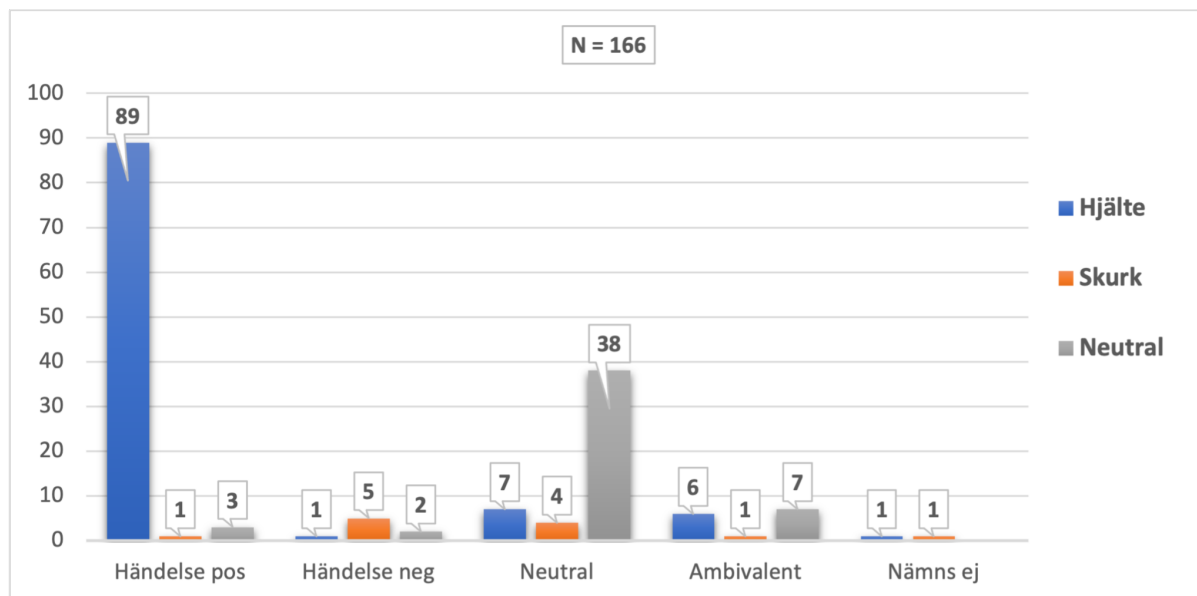

Resultatet visar att Fredrik Örnevall (människosmuggling) inte gestaltas som skurk en enda gång. Evertssons fall är det enda som blev friat av svensk domstol – men den friande domen innebär alltså inte en mer positiv gestaltning. Istället gestaltas Henrik Evertsson (Estonia) som skurk mer än någon annan journalist.

Med gestaltning avses huruvida artikelförfattarens gestaltning/ar går att urskilja. Under tolkningen av material påträffades till exempel en krönika i Expressen den 26 januari 2017, angående Örnevalls människosmuggling där författaren öppet kritiserar åtalet. Artikelförfattaren (Moreno 2017) skrev: *”Mördarna går fria, hjältarna åtalas. I många år har vi hyllat dem som hjältar. De som hjälpt människor att fly krig och förföljelse. (...) Hur hade vi beskrivit deras gärningar om de varit aktiva i dag? Var hade de varit nu? Kanske i sal 4 på Malmö tingsrätt”*. Ett annat exempel från ett reportage publicerat i Fokus den 4 februari 2021 (Holm 2021), gällande Estonia-dokumentären, visar hur en hjältegestaltning kan förekomma utan att själva ordet “hjälte” nämns: *“(…) Den handlade om hur det svenska maskineriet så väloljat verkställde ett åtal mot en journalist som granskade hur landets största nationella katastrof(...), (...) Ett sådant här åtal mot en journalist skulle aldrig ha*

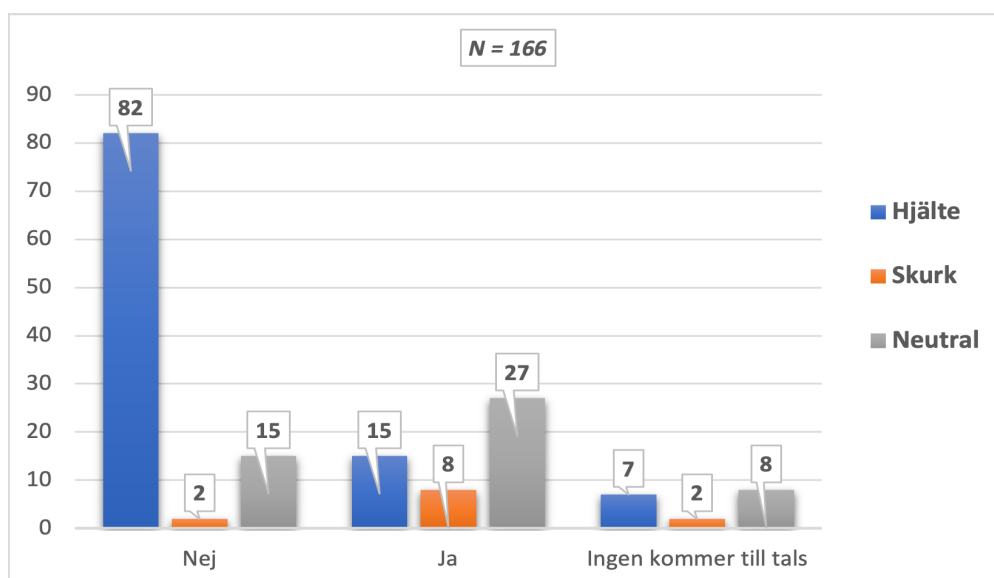
väckts i Norge. Det finns en betydligt vidare uppfattning om vad journalister kan göra hos oss (...).”

Figur 3. Hur gestaltas journalisterna i förhållande till gestaltningen av händelsen?

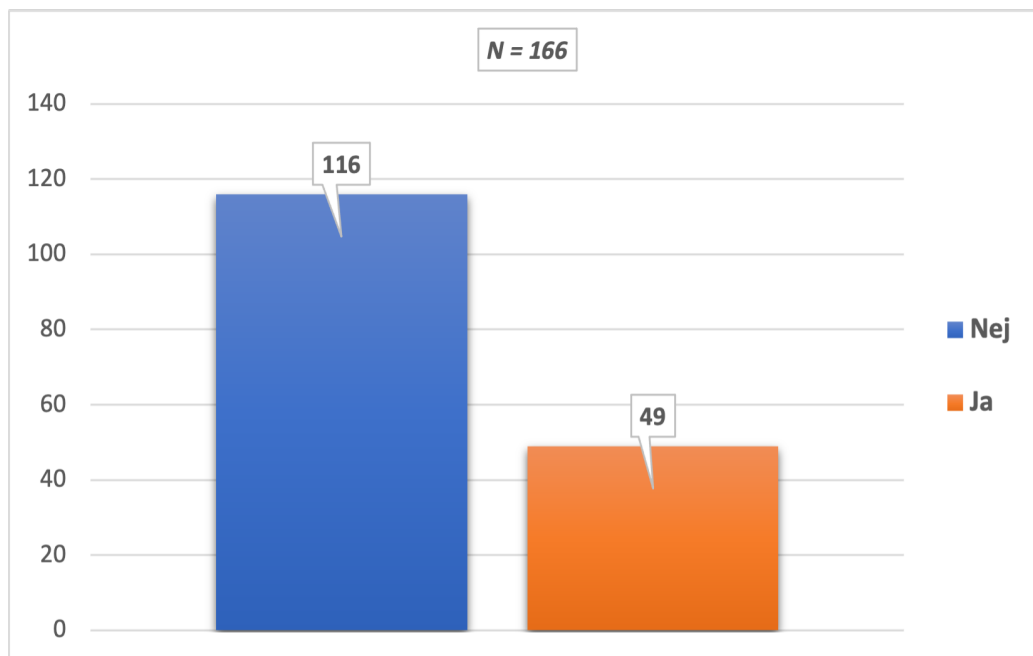
Resultatet visar att 89 av artiklarna gestaltar journalisten som hjälte, samtidigt som händelsen gestaltas som något positivt. 38 av artiklarna gestaltar både händelse och journalist på ett neutralt sätt. 5 artiklar gestaltar journalisten som skurk och händelsen som negativ.

Figur 4. Får någon komma till tals i artikeln som kritiserar journalistens agerande, utan att artikelförfattaren kritiskt bemöter åsikterna – och hur porträtteras journalisterna i förhållande till detta?

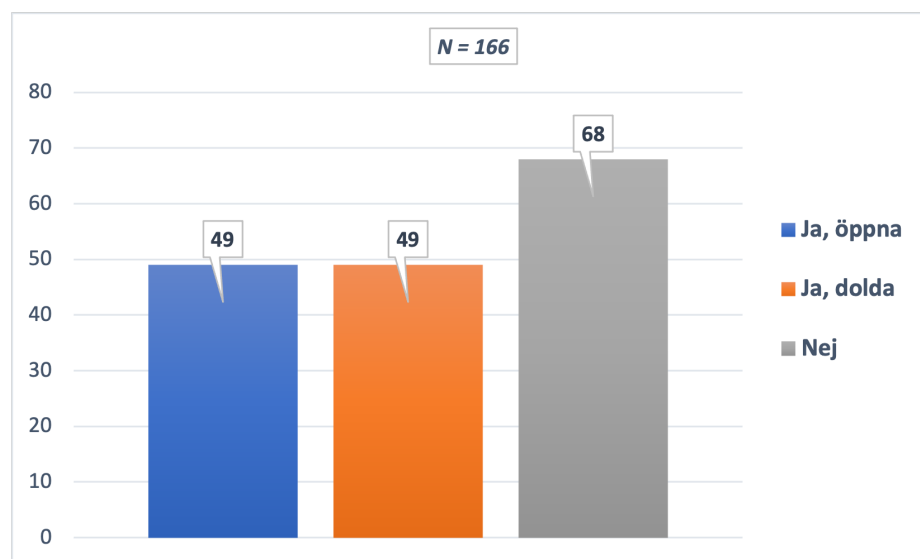
Figuren visar på att en hjältegestaltning förekommer mer frekvent i artiklar som saknar ett kritiskt perspektiv från annan person som motsätter sig journalistens handling.

Figur 5. Förväntas åsikter förekomma i artikeln?

Resultatet visar på att 49 artiklar med åsikter förväntas förekomma. Med detta menas då att artikelformatet är av åsiktsjournalistik (såsom ledare, krönikor och debattartiklar) samt att läsaren kan förvänta sig ta del av artikelförfattarens öppna åsikter.

Figur 6. Uttrycks åsikter i artikeln?

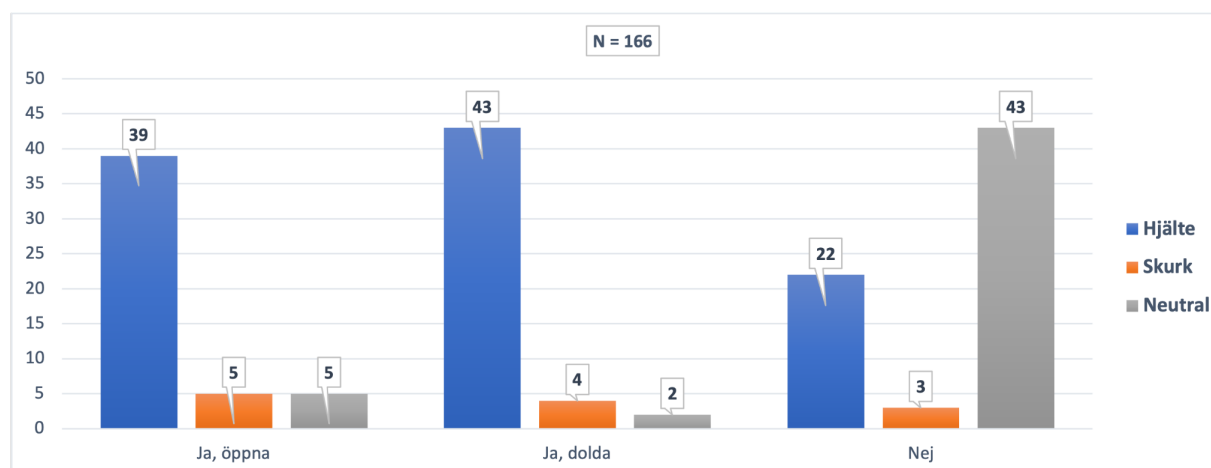

Resultatet från *figur 5* (ovan) visar att 49 artiklar med åsikter förväntades, men resultatet från *figur 6* visar att åsikter fanns i totalt 98 artiklar. 49 av dem var öppna

åsiktsjournalistik och 49 var dolda och framkom i nyhetsjournalistik.

Totalt borde 117 artiklar vara fria från åsikt, men istället var det 68 artiklar som var fria från åsikt. Med förväntade åsikter avses huruvida artikelförfattarens egna åsikter går att urskilja. Ett exempel på nyhetsartikel där åsikter ej är förväntat men ändå gick att utmärka gäller vapenhandeln och är publicerad i Sydsvenskan den 18 april 2012. Artikelförfattarna (Johari & Mikkelsen 2012) skrev: “(...) Salihu förväntade sig ett tack av rättsväsendet. Istället beslutade kammaråklagare Jörgen Larsson att väcka åtal.”, samt: “(...) Poäng: Att skjutningarna i Malmö var en världsnyhet, som legitimerade journalistiskt okonventionella metoder. Nya faksimiler visade hur en rad svenska journalister genom presshistorien överlämnat vapen till polisen utan att bli åtalade.” Dessa åsikter kodas som dolda åsikter, vilket innebär att materialet innehåller åsikter som går att urskilja, men som inte förväntas finnas i materialet på grund utav dess genre.

Figur 7. Hur gestaltas journalisten beroende på vilka slags åsikter som syns i artikeln?

Resultatet visar att hjältegestaltningen förekommer mest frekvent i det innehåll som visar på både öppna och dolda åsikter. Att gestaltningar kan förekomma trots att inga åsikter kan noteras (se sista stapel-sektionen i denna figur) är möjligt eftersom ett material kan gestalta ett fenomen på olika vis utan att författarens egna åsikter går att finna.

Vidare visar studiens resultat att drygt hälften artiklarnas innehåll har en avsaknad av kritik (87 av 166 artiklar), och att 78 av dessa 87 artiklar även saknar ett perspektiv som motsätter sig journalistens handling. Ungefär hälften av artiklarna följer alltså inte journalistiska principer om objektivitetsidealet.

7.2 Kvalitativ undersökning (intervju)

I följande del presenteras resultaten från intervjuerna med de fyra grävjournalisterna. I analysen av det transkriberade materialet har vi sökt efter mönster och delar i deras uttalanden som stärker helhetsbilden av hur journalister ser på brott som begås av den egna yrkeskåren.

Resultatet visar att grävande journalister upplever sammanhållningen som stark. Respondenterna upplevde även att grävjournalistiken ligger högt i rang bland journalistiska genrer. Resultatet visade också att respondenterna har förståelse för journalister som brutit mot lagen och kan tänka sig själva göra det om situationen kräver. För att ett lagbrott ska vara acceptabelt bör utfallet av den publicerade informationen ha stort genomslag. En journalist ska kunna ta konsekvenserna av en lagöverträdelse men som bransch kommer man inte avfärda någon som påvisat viktig information. Om en journalist däremot, gör en lagöverträdelse som inte avslöjar något som enligt journalisterna, är anmärkningsvärt, kommer den inte få samma erkännande.

Citaten i redovisningen har blivit omarbetade till skriftspråk för att underlätta för läsaren. Detta påverkar inte innebörden i respondenternas svar.

7.2.1 Den journalistiska yrkesidentiteten

För att få en uppfattning om hur journalister resonerar kring lagbrott som begås med journalistiska motiv, behövs en förförståelse för hur respondenterna ser på uppdraget. Den första delen kommer övergripande förklara vad intervjupersonerna svarat på våra frågor om den journalistiska självbilden och innehåller nyckelbegrepp som *roll*, *identitet* och *uppdrag*. Detta utforskas för att möjliggöra en undersökning av hur självbilden samspelar med de journalistiska ideal som finns inom grävande journalistik.

Ett gemensamt drag för samtliga respondenter var deras övertygelse om den grävande journalistiken betydelse för samhället. Ord som "avslöjande" och "sanning" förekom vid upprepade tillfällen. Deras uppdrag innebär något mer än att bedriva neutral nyhetsförmedling. De ansåg att deras ansvar var att avslöja missförhållanden och kritiskt granska makthavare. Som journalist strävar man alltid efter att söka och dela med sig av sanningen. En respondent sa:

Mitt uppdrag är avslöjandet, att det måste komma fram. Man värnar om visselblåsare, man har nära kontakter med människor i dolda miljöer, som har information som makthavare inte vill ska komma fram.

En annan respondent sa:

Jag är en granskande journalist. Om jag inte gör enkla stories är det större granskningar/gräv. Avslöjanden av missförhållanden, maktmissbruk, som inte hade kommit fram om det inte vore för vårt journalistiska arbete.

Respondenterna nämnde ordet "makt" och "makthavare" vid upprepade tillfällen och sa att deras uppgift var att granska och avslöja makthavare. Som journalister upplever respondenterna att de själva besitter makt.

Journalisterna själva är makthavare. Vi har jättemycket makt. Jag får varje dag mellan 3–10 tips. Jag kan via urvalet avgöra vad som kommer fram... så med våra val... så är vi med och kontrollerar och har makt över samhällsdebatten.

En annan respondent sa:

Jag är en makthavare varje dag jag sätter min fot på jobbet. Jag är en makthavare varje dag.

Respondenterna upplevde att deras journalistiska identitet gick in i deras privata identitet. En respondent sa att arbetet inte behöver vara slut bara för att arbetsdagen är det – som journalist bär man alltid på en tyngd och ett ansvar.

Jag är journalist, det är inte mitt yrke, det är min identitet. Det handlar om att hitta en balans. Man måste ha återhämtningspaus. Mina barn är min räddning, jag hade jobbat ihjäl mig annars.

En annan respondent sa:

Man blir en medmänniska som inte kan ställa sig kallsinnig kring den information som dyker upp. Och då kan det bli svårt att dra gränser, för vems skull måste jag ta det här beslutet för? Men man lär sig det av erfarenhet. Det handlar om hur mycket man orkar.

En av respondenterna sa att journalistyrket lätt blir romantiserat och att det finns människor i branschen som inte tar yrket på allvar. När journalistiken börjar likna företagande uppfyller den inte längre sitt syfte.

Jättemånga människor som bedriver jävligt usel och otrevlig journalistik och låtsas att det är tufft och bra, men i själva verket är det skit. (...) Eller att man i någon slags mot bättre vetande jamsar med i vad som är någon slags tidsanda, som ger enkla pluspoäng i någon debatt just nu. Det som gjorde att vi var flera som engagerade oss i Estonia-dokumentären var att det som liknande undersökande journalistik var mer av en kommersiell nöjesprodukt.

7.2.2 Status och sammanhållning inom yrkeskåren

I följande del presenteras respondenternas svar på frågor om den grävande journalistikens status samt sammanhållningen inom gruppen "grävande journalister". Nyckelbegrepp är *status*, *sammanhållning* och *grupp*. Syftet är att ta reda på om hierarkier och sammanhållning eventuellt påverkar synen på branschkollegornas lagbrott.

Samtliga respondenter upplevde att det fanns en statusordning inom de journalistiska genrerna. Två av respondenterna var övertygade om att grävande journalistik ligger högst i rang. Anledningen är att de granskar andra människor med mycket makt. En respondent menade att den grävande journalistiken blivit vanligare på redaktioner som inte arbetat med granskning tidigare. Varför det blivit vanligare, sa en respondent, handlar om det genomslag som grävande journalistik får i jämförelse med vanlig nyhetsförmedling.

Det handlar om genomslaget. Bland journalister mellan genrerna har det lösts upp. Idag är journalistik-genrerna gränsöverskridande. Idag har nästan alla redaktioner grävredaktioner. (...) Det har blivit ett sätt att marknadsföra sig. Förr var det "vanliga" som grävde men det klassades inte som gräv. Det kan bero på en viss stolthet. Vi ska leverera en stor journalistisk produkt. Det drar ju publik. Jag tror folk uppskattar bra journalistik i tidningen. Med det sagt ska det inte vara sensationslystet.

Respondenterna upplevde sammanhållningen bland grävande journalister som stark, dels för att jobbet innebär så mycket prestationsångest och dels för att de är en yrkesgrupp som ofta hamnar i blåsväder. Den starka sammanhållningen är viktig för att man som journalist ska

orka med arbetet. En av respondenterna svarade att man gärna sprider sina kollegors arbeten och att grävande journalister ofta ställer upp för och stöttar varandra.

Grävande journalister är som en liten sekt. (...) Grävande journalister i vardagen för det mesta en stark samhörighet eftersom jag vet hur mycket min kompis XX lagt med på en dokumentär, jag tipsar folk om den. (...) Grävande journalister har en välutvecklad community, föreningen för grävande journalister. Det är som en klubb, man försöker hjälpa varandra över landsgränser.

7.2.3 Journalistiken och juridiska ramverk

I det här avsnittet har vi ställt frågor till respondenterna om hur de ser på lagbrott som begås med journalistiska ambitioner. Nyckelbegrepp är *lagbrott*, *moral*, *straff* och *konsekvenser*.

Respondenterna svarade att det inte är eftersträvansvärt att bryta mot lagen för ett grävjobb. De anser inte att det skapar en högre status grävjournalister emellan att begå brott. Ett avslöjande handlar istället om skyldigheten gentemot folket som den granskande journalisten har. Men alla kunde ändå tänka sig göra det ifall situationen verkligen krävde det. Eftersom den grävande journalistens uppdrag är att ta reda på sanningen får avslöjandet ibland väga tyngre än de juridiska konsekvenserna.

Jag skulle som journalist själv inte bryta mot lagen, skälet: jag skulle behöva vara öppen, hela diskussionen skulle handla om lagbrottet och inte om det jag avslöjat. (...) Krimjournalistiken har köpt vapen. Det är förstås ett brott. Men syftet är... att bevisa något som är angeläget. Så där tycker jag det går att försvara. Man behöver vara öppen med det. Man kan behöva landa i ett läge, du har begått brott, du får ta straffet.

Respondenterna menade att utfallet av ett lagbrott med journalistiskt uppsåt kan rättfärdiga ett olagligt handlande. En respondent sa att Jan Guillou och Peter Bratts avslöjande av underrättelsetjänsten IB¹ var en lagöverträdelse hen såg upp till.

Jag tänker själv, att hade man kan avslöja något som IB, hade jag inte tvekat en sekund för att begå brott, men jag hade tagit konsekvenserna.

---

¹ 3 maj 1973 avslöjade journalisterna Jan Guillou och Peter Bratt Underrättelseorganisationen IB som innan avslöjandet var okänd för allmänheten. Avslöjandet ledde till fängelsestraff för Guillou och Bratt, som blev dömda i svensk domstol för spioneri.

Samma respondent menade samtidigt att Henrik Evertssons dokumentär om Estonia inte förtjänade det erkännande som det fick. Avslöjandet var inte tillräckligt intressant eller viktigt.

Estonia-dokumentären... hade dom kunnat visa med tyngd på någonting, som inte var känt så hade det varit ett okej lagbrott. (...) I den bemärkelsen tyckte jag Estonia var en flopp. Dom medvetet gick ned... störde gravfriden. Domen blev deras dramaturgiska motor, som gjorde att dom vann Stora journalistpriset, det var liksom inte inget avslöjande egentligen.

En annan respondent sa:

Alla journalister är överens: om en olaglig Estonia-dykning visar ett avslöjande så skulle alla journalister försvara det.

Respondenterna upplevde att man som journalist har ett ansvar att publicera information kan vara relevant för allmänheten. En respondent diskuterade också den medmänskliga moralen i att hemlighålla uppgifter. Att inte publicera en granskning kan påverka det egna samvetet. För att avgöra vilken information som är värd att publicera och inte, handlar det enligt respondenterna om den egna intuitionen. Om det är sant och relevant har människor rätt att få reda på det. Men för att göra rätt bedömning måste man ha en utvecklad omdömesförmåga.

Jag får vara beredd att ta ett straff om det är människors liv som står på spel. Och om man inte skulle kunna se sig själv i spegeln för att man inte avslöjar något som man själv vet. Man har arbetsmoraliskt ansvar. Kompassen är viktig.

Som grävare har man alltid en moralisk tyngd inom sig. Man ska berätta sanningen och hur det egentligen ligger till, och i den kontexten kan man till och med bryta lagen.

En respondent berättade om ett grävjobb som hans kollega gjort, där själva metoden för att finna informationen kanske var olaglig. Hen berättade att andra journalister nog inte skulle bli sura för ett sådant eventuellt lagövertramp:

(...) Men... åklagare skulle starta utredning. Men journalister skulle inte tycka att det var en allvarlig grej.

Respondenterna menade ett gräv ska genomföras om allmänintresset är stort och att journalistens jobb är att

Det är någon som inte ger sig. Någon som går det andra varvet hela tiden. Som bemödar sig att sätta faktan man tar in i en slags berättelse. Envishet och mod. En som lyssnar på människorna. Och tar sitt avslöjande på allvar.

7.2.4 Vinkling och partiskhet

I den här delen presenteras respondenternas svar om hur de ser på vinkling av nyheter och vad det finns för risker med en kår där man håller varandra om ryggen. Nyckelbegrepp är *partisk* och *vinkel*.

Eftersom det är journalister som skriver och rapporterar om personerna som begår lagbrott kan viss partiskhet uppstå enligt respondenterna. För att undvika detta är det till exempel viktigt att låta alla sidor i en konflikt få komma till tals, något som studiens kvantitativa undersökning visar att så inte är fallet (se *Resultat: 7.1.1: figur 4*). Även om respondenterna tror att innehåll tenderar att bli vinklat måste man ändå ha förtroende att journalister strävar efter att vara neutrala i sådana situationer. Annars hade journalistiken inte fungerat överhuvudtaget.

Överlag vore det konstigt om journalistiken kapitulerade inför sakförhållanden.

Liksom...det får ju inte bli en kampanj eller hejarklacksjournalistik

En annan respondent sa att det problematiska framför allt ligger i att många journalister känner varandra och tror att det kan påverka hur journalister väljer att ta ställning i vissa frågor:

En granskande journalist har begått ett brott och anledningen till varför jag inte kan uppmärksamma detta är att jag eventuellt känner den (...) Man umgås med alla journalister, men att vara grävande journalister innebär att jobba med en misstänksam

omgivning, de jag granskar vill inte hjälpa en med jobbet (...) Men det är obekvämt att granska sin egen redaktion, sin bransch.

En respondent menade att opinionsbildande journalistik liknande den författad av Mattson (Mattson skrev ett antal opinionsbildande artiklar i samband med hans delaktighet i vapenhandeln i Malmö där han försvarade sig själv och de inblandade kollegorna) riskerar förtroendet för journalistiken:

(...) När man pratar i egen sak för mycket, så blir det väl rätt uppenbart att man inte blir den här opartiska och oberoende rösten för mediekonsumenter. Det är klart att ledande företrädare för mediehus i någon mån är opinionsbildare för journalistikens villkor. (...) Det finns en risk att massa olika människor i branschen känner varandra. Det ligger i farans riktning.

7.3 Sammanfattning av resultat

Resultaten efter den kvantitativa innehållsanalysen pekar på att det finns en hjältegestaltning av journalisterna utifrån händelserna som studien undersökt. Som nämnt ovan syns inget samband mellan typ av gestaltning och typ av domslut. Därför är det inte avgörande för gestaltningen om själva händelsen döms som olaglig eller ej – snarare handlar avgörandet om hur själva händelsen i sig mottas och värderas av andra journalister. Vidare visar resultaten på att dolda åsikter förekommer frekvent i nyhetsartiklar, och att åsikter/ett perspektiv som strider mot artikelförfattarens egna åsikter, samt mot händelsen, inte förekommer regelbundet. På så vis uppfyller inte en majoritet av materialet som studien analyserat objektivitetsidealet.

Resultaten efter den kvalitativa undersökningen visar att journalisterna har förståelse för journalister som brutit mot lagen och att de kan tänka att själva göra det om situationen kräver. För att ett lagbrott ska vara acceptabelt bör utfallet av den publicerade informationen ha stort genomslag. En journalist ska kunna ta konsekvenserna av en lagöverträdelse, men som bransch kommer man inte avfärda någon som påvisat viktig information. Om en journalist däremot gör en lagöverträdelse som inte avslöjar något, som enligt journalisterna är anmärkningsvärt, kommer denne inte få samma erkännande som ett "riktigt" avslöjande.

8.0 Analys

I det här kapitlet har vi tolkat, jämfört och kontrasterat våra resultat mot bakgrund av de

teorier och den tidigare forskning vi använt oss av. Syftet var att, utifrån valda teoretiska ramverk, se om det fanns några likheter och skillnader mellan resultaten i vår studie.

8.1 Journalister som vinklar

Enligt McQuails teori (Johansson 2019; McQuail 2010) klassas de öppna åsikterna som “partiskhet” eller som “strukturell vinkling”, och de dolda som “propaganda” eller som “kulturell vinkling”. Då denna studies kodbok inte syftat att definiera huruvida artikelförfattarna medvetet vinklat eller ej, har de dolda åsikterna klassats in i modellens (ibid) huvudkategori “dold vinkel” och de öppna åsikterna i “öppen vinkel”. Av den kvantitativa studien framgår det att 98 artiklar innehåller åsikter, varav 49 artiklar innehöll dolda åsikter och 49 artiklar innehöll öppna åsikter. Det är med andra ord samma frekvens i artiklarna av både dold och öppen vinkling.

Från intervjuerna framkommer det att tre av fyra respondenter ser nackdelar med att journalister kan utnyttja sina plattformar för att skriva om den egna yrkesgruppen. En respondent menar att innehållet tenderar att bli vinklat till journalistens fördel. En annan respondent menar att det finns en risk i att människorna i branschen känner varandra och att det därför kan finnas problem med gällande att journalister skriver om andra journalister:

(...) Men det beror på hur artiklar skrivs. Överlag vore det konstigt om journalistiken kapitulerade inför sakförhållanden. Liksom... det får ju inte bli en kampanj eller hejarklacksjournalistik.

Vidare menar en av respondenterna att “det ligger i farans riktning” om journalistiken blir vinklad åt andra journalisters fördel. Resultatet från *figur 7* visar att hjältegestaltningen, alltså en vinkel som är till journalistens fördel, är den gestaltning som förekommer mest när innehållet har en *dold vinkling*. Sammantaget är hjältegestaltningen i sig själv den gestaltning som totalt sett är mest förekommande (se *figur 1*). Hjältegestaltningarna försvinner alltså inte för att innehållet hör till genren nyhetsjournalistik. Vidare är en majoritet av innehållet som är dolt vinklat, vinklat på ett sådant sätt som gestaltar journalisten positivt – alltså åt journalistens fördel, trots att respondenterna berättade om riskerna inför just detta fenomen.

8.2 Den som bryter mot lagen kan bli en hjälte

Shehata (2019, s. 343) menar att gestaltningsteorin kan användas för att visa att en händelses gestaltning har betydelse för hur nyheten tolkas och uppfattas. Vidare menar Shehata (ibid) att

gestaltningar alltid är närvarande – men dessa är i sin tur ett resultat av bland annat journalistiska värderingar. En gestaltning av en journalist som en hjälte innebär inte bara att journalister gestaltar och att en publik konsumerar – utan även att själva gestaltningen faktiskt har makt att påverka publikens uppfattning. I sin tur kan gestaltning enligt teorin (Entman 1993; Shehata 2019; Strömbäck 2009) ha makt att påverka publikens åsikter, om allt ifrån enskilda fall till journalister som grupp. En hjältegestaltning kan med andra ord resultera i att en hjälte skapas inför samt tillsammans med publiken.

Vidare menar gestaltningsteorin (Entman 1993; Shehata 2019; Strömbäck 2009) att gestaltningarna i media skapas utifrån journalistiska värderingar. Gestaltningarna av journalisterna i denna studie domineras av en hjältegestaltning, och det tyder enligt teorin (ibid) på att dessa gestaltningar är värderingar som finns inom kåren – värderingar som innebär att en journalist som bryter mot lagen för att avslöja något kan vara en hjälte. Hjälten skapas av journalisterna, för att sedan bli en värdering – ett hjälteideal – inom själva journalistkåren. En respondent berättar att Jan Guillo, en av journalisterna bakom IB-affären* och som fick fängelsestraff som repressalie för avslöjandet, är hens journalistiska förebild.

En respondent berättar också om IB-affären:

Men jag tänker själv, att hade man kan avslöja något som IB, hade jag inte tvekat en sekund för att begå brott, men jag hade tagit konsekvenserna.

Citatet tyder inte bara på att det finns förebilder inom journalistiken, utan även att de bakom IB-avslöjandet 52 år efter att historien publicerats fortfarande är relevanta för nutida verksamma grävjournalister. En respondent kommer senare tillbaka till uppfattningen av journalister och journalistik:

Jag tror att det finns oändligt många myter och romantiseringar av det här yrket vilket är dumt. Det finns jättemånga människor som bedriver jävligt usel och otrevlig journalistik och låtsas att det är tufft och bra, men i själva verket är det skit.

En respondent menar att det finns journalistik som är usel, samtidigt (se ovan) som hen är redo att begå brott för att avslöja något. Hen menar alltså inte att usel journalistik bedrivs av journalister som bryter mot lagen, utan snarare journalistik som bryter mot hens egna föreställningar om bra och dåligt. När det kommer till värderingar kring avslöjanden sa en respondent:

Och... man inte skulle kunna se sig själv i spegeln för att man inte avslöjar något som man själv vet. (...) Kompassen är viktig.

Respondentens syn på vad som är rätt och fel styrs mer av moral, en inre “kompass”, än av faktiska regler och lagar. Vidare menar hen att det finns ett “arbetsmoraliskt ansvar”, och att respondenten själv är redo att ta ett fängelsestraff om avslöjandet skulle bryta mot lagen. Alla respondenter menar på att det kan vara okej för en journalist att bryta mot lagen om det handlar om ett viktigt avslöjande. Detta syns också i hur journalister gestaltar andra journalister som brutit mot lagen (se *resultat, figur 1*), där den dominerande gestaltningen är hjälte. Däremot (se *resultat, figur 2*) blir man automatiskt inte en hjälte bara för att man bryter mot lagen, eller om man faktiskt frias i domstolen. Det som tycks avgöra hur journalisten gestaltas och uppfattas är resultatet och utfallet av lagbrottet – helt enkelt om slutprodukten “höll måttet”. Evertsson porträtteras mer än något annat fall som skurk; samtidigt som han är den enda person denna studie undersökt som blev friad i svensk domstol. Två av respondenterna riktar kritik mot Evertssons Estonia-dokumentär, men ingen kritik riktas mot själva lagbrottet, utan istället mot själva innehållet i dokumentären. Samma respondenter menar vidare att Estonia inte var ett “riktigt avslöjande” utan att det istället handlar om en konspirationsteori.

Det som gjorde att vi (*journalisterna, reds. anm.*) var flera som engagerade oss i Estonia-dokumentären var att det som liknande undersökande journalistik var mer av en kommersiell nöjesprodukt.

Samstämmiga åsikter och gestaltningar kring Evertsson och hans dokumentär representeras i denna studie – Evertsson får mest kritik både i den kvantitativa och kvalitativa delen. Viktigt att poängtera är att ingen fråga någonsin ställdes till respondenterna om huruvida de själva uppfattade Estonia-dokumentären – de valde själva att lyfta upp kritiken. Enligt gestaltningsteorin (Entman 1993; Shehata 2019; Strömbäck 2009) skulle denna samstämmighet kunna innebära att det är från de gemensamma värderingarna hos grävjournalisterna som kritiken mot Estonia-dokumentären kommit till. Enligt Johanssons (2019) tidigare forskning skulle journalisternas egna utrymme att inkludera samt exkludera folk inom branschen kunna handla om självuppfattningen att journalisterna är just

allmänhetens företrädare när det journalistiska granskningsidealet väger tyngre än juridikens ramverk.

8.3 En för alla, alla för en

Helkama, Liebkind och Myllyniemi (2000, s. 267) menar att man hellre beskriver sin grupp i positiva än negativa ordalag då den positiva identiteten i gruppen även definierar det egna jaget. 104 artiklar innehåller en hjältegestaltning. Enligt den sociala identitetsteorin (Helkama, Liebkind & Myllyniemi 2000; Hogg & Vaughan 2011; Tajfel & Turner 1979) kan det bero på att journalister som grupp försöker upprätthålla en positiv självuppfattning samt identitet. Om en journalist bryter mot lagen, så drabbar det enligt denna teori hela gruppen. En del av arbetet för de andra journalisterna blir alltså då att gestalta, det vill säga beskriva, individen som gått utanför gruppen i ett positivt sken för att upprätthålla gruppens positiva identitet. En respondent säger:

Jag är journalist, det är inte mitt yrke, det är min identitet. Det handlar om att hitta en balans. Man måste ha återhämtningspaus. Mina barn är min räddning, jag hade jobbat ihjäl mig annars.

Med andra ord skulle alltså respondenten enligt teorin (Helkama, Liebkind & Myllyniemi 2000; Hogg & Vaughan 2011; Tajfel & Turner 1979) själv drabbas av en negativ självuppfattning ifall andra journalister beskrevs på ett negativt sätt.

En majoritet av artiklarna, 89 stycken, gestaltar journalisten som hjälte samtidigt som händelsen gestaltas som något positivt. 38 artiklar gestaltar både händelse och journalist på ett neutralt sätt, det vill säga utan ett tyckande innehåll. Den sociala identitetsteorin (Helkama, Liebkind & Myllyniemi 2000; Hogg & Vaughan 2011; Tajfel & Turner 1979) ger samma förklaring här; att man hellre beskriver sin egen grupp positivt än negativt. Resultatet från den kvantitativa undersökningen visar alltså att man hellre tenderar att beskriva sin grupp positivt än neutralt, just för att gruppens status inte ska sjunka. Dessutom menar den sociala identitetsteorin (ibid) på att grupper som upplever sig vara hotade eller inneha mindre makt förstärker uppfattningen om vikten av den egna gruppen. En respondent sa att journalister idag är "underdogs" (underlägsna) i jämförelse med folk som jobbar med PR. Att känna sig som en underdog återspeglas för en grupp så fort den ställs mot en annan, vad gruppen själva anser, starkare (ekonomiskt, kulturellt eller socialt) grupp (ibid). Därav finns många situationer som journalister skulle kunna uppleva en kollektiv känsla av att vara underdogs.

Att granska maktfulla personer och verksamheter är ett utav de mest signifikanta uppdragen för en grävande journalist. De tre fallen som studien undersökt granskar alla tre olika ting; men alla fallen bryter medvetet mot svensk lag i sina granskningar. Svenska domstolen innehar en beslutande makt som journalisterna inte innehar, och på så vis är journalisten här “underdog” – den hotade gruppen i förhållande till den starkare. De står därav i relation till en mer maktfull grupp; den svenska domstolen som är den dömande makten i samhället. Enligt teorin (Helkama, Liebkind & Myllyniemi 2000; Hogg & Vaughan 2011; Tajfel & Turner 1979) behöver då journalisterna stå upp mot den överlägsna gruppen för att inte drabbas av en negativ självuppfattning eller negativa konsekvenser.

Journalisterna som begått handlingarna (som denna studie undersöker) är individer som alltså brutit mot lagen och sedan åtalats. Individerna i gruppen känner sig därför hotade och drabbas i sin tur av lägre självkänsla. Det är därför, menar den sociala identitetsteorin (Helkama, Liebkind & Myllyniemi 2000; Hogg & Vaughan 2011; Tajfel & Turner 1979), som journalister skriver om fallen och ofta gestaltar dem till journalistens fördel – gruppens ställning måste försvaras. Enligt teorin påverkar uppfattningen om händelserna alla i gruppens egen självkänsla (individnivå), men även gruppen “journalister” påverkas av samma anledning (gruppnivå). Om journalisterna gestaltas som skurkar, känner sig hela kåren drabbad – men om journalisterna gestaltas som hjältar, tillhör journalister en grupp med just hjältar.

8.4 Vem tillhör makten?

Vidare menar alla respondenter att den grävande journalisten i det stora hela har högst status inom hela journalistkåren, även om det kan se lite olika ut inom olika redaktioner. En respondent säger att sportjournalistik inte har så hög status bland grävande journalister. En annan säger:

Grävande journalister är som en liten sekt. Vi kan bli jättearga på varandra också förstås. (...) Men det är obekvämt att granska sin egen redaktion, sin bransch.

Alla respondenter menar att journalister har makt som grupp. Samtidigt som några av respondenterna säger att journalister kan vara underlägsna, så säger respondenterna senare att journalister har en makt i och med att de styr samhällsdebatten, kan vara agendasättare och välja vad som ska granskas och inte. Därför måste uppfattningen av den egna makten hos journalisterna vara växlande. När journalisterna känner sig hotade, upplever de mindre makt.

När de inte känner sig hotade, upplever de att de har mycket makt. Den sociala identitetsteorin (Helkama, Liebkind & Myllyniemi 2000; Hogg & Vaughan 2011; Tajfel & Turner 1979) förklarar detta genom att journalisterna som grupp växlar upplevelsen av mängden makt, efter den grupp som de ställs emot. I vissa sammanhang kan då journalisterna uppleva sig som mindre maktfulla, trots att de kanske faktiskt i teorin inte är det. Upplevelsen av mängden makt, menar teorin (ibid), styr och styrs av gruppens självkänsla. Därför kan journalister som grupp känna sig underlägsna om en annan grupp plötsligt pekar ut en av deras egna – exempelvis när en journalist brutit mot lagen och står åtalad inför domstol.

Alla respondenter är också överens om att deras uppdrag är att granska makthavare. Ett problem med detta kan uppstå, enligt en respondent, när det kommer till att granska sin egen grupp:

Det är obekvämt att granska sin egen redaktion, sin bransch.

Återigen förklarar den sociala identitetsteorin (Helkama, Liebkind & Myllyniemi 2000; Hogg & Vaughan 2011; Tajfel & Turner 1979) detta genom att man inte vill beskriva sin egen grupp på ett negativt vis, eller utsätta den för en sänkning av status. Men vidare menar respondenterna ändå att deras uppdrag är viktigt. En respondent säger att journalistiken kan finnas där för någon som blivit utsatt för ett brott när polisen inte kunnat ta fast brottslingen och att den grävande journalistiken innebär “ett renhållningsarbete”. Detta speglas också i resultaten från den kvantitativa undersökningen då en majoritet av artiklarna gestaltar journalisten som hjälte.

9.0 Slutsats och diskussion

Detta kapitel kommer sammanfatta och generalisera studiens resultat där vi utifrån undersökningens syfte jämför, resonerar och tar ställning kring fenomenet om den lagbrytande journalisten.

9.1 Slutsats

Studiens kvantitativa del visar att journalister tenderar att gestalta andra journalister som begått brott i positiv bemärkelse. Resultatet visar också att dessa gestaltningar i flera fall framkommer i artiklar som inte förväntas innehålla åsikter.

Studiens kvalitativa del visar att journalister bedömer brott efter den journalistiska produktens utfall. Om brottet leder till ett stort avslöjande anser journalisterna att det kan vara nödvändigt att bryta mot lagen. Även om journalisterna inte förespråkar lagbrott visar

resultatet att samtliga kan tänka sig bryta mot lagen om det tar dem ett steg närmare sanningen.

Sammanfattningsvis korrelerar resultaten från undersökningarna: en journalist som i sitt granskande bryter mot lagen kan bli, och blir ofta, gestaltad som en hjälte; och om handlingen får ett positivt mottagande av andra journalister kan även rättssystemet bli kritiserat om handlingen leder till en fällande dom för journalisten. Gränserna mellan vad som är rätt och fel är inte skrivna i svartvita paragrafer för journalister; det handlar snarare om en yrkesmässig moral där känslan av rättvisa faktiskt, rent principiellt, kan trumfa lagen och rättssamhället.

9.2 Att bryta mot lagen

Denna studie visar att grävande journalister upplever att den lagbrytande journalisten medvetet gjort ett val att bryta lagen för en "större saks skull". Därför, enligt studiens resultat, bör den lagbrytande journalisten försvaras av sin egen grupp så att journalisters maktposition som grupp inte försvagas. Ett sådant försvar är möjligt eftersom kåren i sig är statusfylld och har en stark sammanhållning. Det är i sin tur grundande förutsättningar för möjligheten att gestalta de lagbrytande journalisterna som hjältar. I slutändan blir gestaltningen av journalisten en hjältegestaltning, samtidigt som händelsen beskrivs positivt. På så vis föder kåren den journalistiska hjälten.

Både den kvantitativa- och kvalitativa delen, visar att journalister kan bryta mot lagen i yrkesrollen som journalist om det är vad som krävs för att fullfölja en granskning. Vidare visar studien att journalister vinklar och gestaltar andra journalister som bryter mot lagen på ett positivt sätt. Däremot är det resultatet eller utfallet av själva händelsen som avgör vilken gestaltning journalisten får. Respondenterna anser inte att man som journalist ska ha frikort att begå brott. De menar vidare att man ska vara beredd på de konsekvenser som en olaglig handling kan förväntas få. Däremot talar respondenterna då endast om de juridiska konsekvenserna. Undersökningen visar att respondenterna har flera journalistiska förebilder som brutit mot lagen i sitt arbete. I de fallen vi undersökt, samt de exempel som respondenterna lyfter, har de personer som begått brott kunnat fortsätta verka som journalister. Även om vår studie visar på att respondenterna inte försvarar Evertssons lagbrott så fick han, trots kritiken från branschkollegor, ett stort erkännande av branschen när han mottog Stora journalistpriset för sin granskning. Dessutom riktas respondenternas kritik framför allt mot dokumentären som journalistisk produkt. De ifrågasätter utfallet av lagbrottet

och inte lagbrottet i sig. Respondenternas upplevelse av att man å ena sidan inte *bör* begå brott samtidigt som de å andra sidan själva kan tänka sig göra det och i vissa fall accepterar att andra journalister gör det, för med sig en diskussion om vad en journalist egentligen uppoffrar när hen gör en lagöverträdelse. Rättegången mot Evertsson medförde marknadsföring för hans dokumentär som eventuellt inte fått samma genomslag om det inte varit för lagbrottet.

Hur journalister resonerar kring yrkesideal går i sin tur att knyta ihop med hur den professionella identiteten utvecklas från bland annat praktiska erfarenheter (Evetts 2003). Studien visar på att det finns viss konsensus bland grävjournalisternas uppfattning av vad journalistrollen innebär. Journalistens uppdrag är att avslöja sanningen och får ibland kosta vad det kosta vill. Det är inte självklart att journalisten *ska* kunna begå brott utan att det ska äventyra deras professionella identitet, samtidigt har alla respondenter förståelse för att det kan hända. Studiens resultat visar på att detta är ett ideal som formats av gruppen journalister själva, bland annat via förebilder som brutit mot lagen för att kunna genomföra avslöjanden.

9.3 Dold vinkling

Vidare pekar studien på att ungefär en tredjedel av de analyserade artiklarna innehåller dolda åsikter, som per se resulterar i en dold vinkling. Gällande vinkling finns det enligt McQuails figur (Johansson 2019, s. 191) dold vinkling som kan utmynna i både propaganda och kulturell vinkling (se *Analys: 8.1*). Studien har, som nämnt ovan, inte haft avsikt att göra avgränsningen i journalisternas grad av medvetande. Däremot är båda kategoriseringar – propaganda, samt, kulturell partiskhet – förstås viktiga att diskutera eftersom de båda ändå är vad som McQuail (Johansson 2019; McQuail 2010) klassificerar som dold vinkling.

Propaganda är en medveten åsiktsspridning byggd på en missvisande bias. Att svenska journalister aktivt driver propagandafylld nyhetsjournalistik, ofta från oberoende tidningar, skulle vara ett stort demokratiskt problem eftersom journalistiken inte längre då skulle vara objektiv. En journalistik som bygger på en bias har möjlighet att påverka konsumenterna, både medvetet och omedvetet. Vår studie verkar dock peka att den dolda vinklingen i materialet är av en så kallad kulturell vinkling (Johansson 2019, s. 191). Det framkommer respondenterna (som alla är grävande journalister), där de berättar om att grävande journalister har en stark sammanhållning och att de, som en respondent sa, “är som en liten sekt”.

Om det nu är så att vinklingen hos journalisterna är omedveten, innebär det att vinklingen beror på en inestående kultur hos journalister som grupp. Att värderingar inom

journalistkåren (Shehata 2019, s. 343) samverkar med journalisters gestaltningar kan alltså utmytna från att det finns en kulturell gemenskap med normer inom gruppen. Som respondenterna säger så kan kulturen mellan granskade journalister skilja sig åt, exempelvis genom vilken redaktion man jobbar på. Däremot säger alla respondenter, liksom den kvantitativa undersökningen, att man håller varandra om ryggen, stöttar och identifierar sig med andra grävande journalister.

Vidare pekar studien på att kritiskt innehåll avsaknas i en majoritet av artiklarna. Om man ser till objektivitetsidealet, en yrkesetisk journalistisk värdegrund, så strider detta faktum mot det. Att i majoriteten av artiklarna gällande en händelse utesluta den motsägande rösten (här exempelvis åklagaren, polisen eller berörda människor av annan åsikt) skapar en journalistik som inte lever upp till ett objektivitetsideal.

9.4 Makten

Att journalister innehar makt som institution samt makt att påverka allmänhetens uppfattning har tidigare forskning visat (Johansson 2000; Strömbäck 2003). Huruvida den journalistiska makten sedan appliceras är förstås upp till journalisterna själva, där urval om vad som ska granskas, hur det ska granskas och vad en granskning egentligen innefattar, ingår. Alla respondenter sa att journalister innehar makt, men sa även att de tvekar inför att granska dem själva. Den kvantitativa undersökningen visar just att journalister tenderar att framställa sin egen grupp på ett positivt vis. Vidare visar den kvantitativa undersökningen att dolda vinklingar som har ett positivt narrativ ofta förekommer. Vem makten, och ibland även granskningen, tillhör verkar alltså vara varierande och beroende av vilken grupp som journalister ställs mot. När de ställs mot sig själva tenderar journalister att praktisera ett positivt narrativ i artiklar, samt även förbise ett självgranskade perspektiv.

Frågan är vad journalistiken faktiskt riskerar med att medvetet bryta mot lagar för att avslöja saker. Att medvetet trotsa samhällets lagar kan innebära risker, men även förändringar. Evertssons dokumentär om Estonia har lett till att nya dykningar vid Estonia-vraket inom en snar framtid ska göras av flera nordiska länder för att nya undersökningar ska kunna genomföras. Granskningar av makt är en fundamental byggsten i ett demokratiskt samhälle och just därför behövs grävande journalistik. Faran med den grävande journalistiken är just, som denna studie visat på, om kåren håller om sina egna för att kunna fortsätta bedriva en, ibland, olaglig journalistik. Vem som står på rätt sida av lagen och inte bör inte vara en journalists jobb; det är upp till rättssystemet. Dessutom har journalister en plattform; något som Mattson m.fl., dåvarande chefredaktör för Expressen, nyttjade när han stod åtalad för

vapenbrott. På Expressens åsiktssidor publicerades ett flertal artiklar författade av Mattson m.fl. själv, där han försvarade vapenhandeln som han och två reportrar på Expressen blev åtalade för. Att den möjligheten finns för journalister – att offentligt med hundratusentals läsare – försvara sig är ett privilegium. Det finns en möjlighet att sådan journalistik tar över ett narrativ eftersom det motsatta narrativet befinner sig inbäddat i ett rättssystem som inte kan försvara sig på samma vis som Mattson m.fl. gjorde.

9.5 En demokratisk journalistik

Gestaltningen av att journalisterna hjältar är, som nämnt innan, en vinkel som i artiklarna förekommer mer än en neutral gestaltning. Innan har studien också poängterat att det är för att skydda gruppen som de omskrivs positivt. En fara med detta är inte bara att journalistiken vinklas, utan även det faktum att konsumenterna tar del av det. Som studien visar förekommer dold vinkling. Därför skulle ännu en fara, om kanske inte den främsta, vara att journalister börjar vinkla andra grupper, såsom politiker, jurister och andra åtalade personer. En teaterpublik får inte se repetitionerna, korrigeringsarna i manuset, klädbytet och inte heller vad som händer bakom draperierna när de dras ned. De som konsumerar journalistiken är journalistikens publik, och samma principer gäller för den publiken: de saknar möjligheten för en transparent insyn. På så vis står publiken alltid utanför, med mindre redskap att skapa stora gemensamma narrativ kring händelser. Därför är det av stor vikt att en demokratisk journalistik tillåter publiken att själva välja vem som är hjälten och vem som är skurken. I grunden är nog en majoritet journalister överens om att en demokratisk journalistik är av största vikt. Men en demokratisk journalistik bör inte bara försvaras, utan de facto även tillämpas.

9.6 Vidare forskning

Vidare forskning bör bedrivas inom detta område då journalistiken faktiskt inte bara skapar människors uppfattning av verkligheten, utan även har makt att förändra den. Journalistiken är en maktbärande del i det demokratiska samhället som ger medborgarna information. Därför är det av yttersta vikt att undersöka huruvida journalister ställer sig bakom objektivitetsidealet som syftar till att värna om ett samhälle där bland annat den granskande makten inte bortser från sig själv. Ett samhälle där en maktfull institution passerar ogranskad riskerar inte bara förtroendet för journalistkåren, utan även förtroendet för det som granskas.

Intressant vore att se till huruvida kårens egen tro på journalisten skapar idéer kring vad grävande journalistik egentligen är och sedan blir. Vidare forskning borde därför fördjupa

sig i studier kring journalistkårens egen självuppfattning och sammanhållning. Denna studie visar bara på en bråkdel av det som finns under den ytan. Det är inte bara av rent principiella skäl som en sådan forskning bör bedrivas; utan även för att Sverige ska kunna producera en jämlik och demokratisk journalistik. Med en journalistik som ibland, och vad denna studie visar; oftast – beskriver journalister som hjältar äventyrar journalistikens egentliga uppdrag som yrket bör innebära, men även allmänhetens uppfattningar om granskningar och inte minst om journalisterna själva.

I ett samhälle där journalister beskrivs som hjältar riskerar journalister att de facto bli till hjältar. Då mister samhället inte bara den oberoende journalistikens fundamentala aspekter, utan även den grävande journalistikens styrka: oberoende granskare som granskar för att avslöja missförhållanden.

10.0 Litteraturförteckning

Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 3 uppl. Stockholm: Liber.

Denscombe, M. (2009). *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. 2:7 uppl. Lund: Studentlitteratur.

Deuze, M & Witschge, T. (2018) Beyond journalism: Theorizing the transformation of journalism. *SAGE journals* 19 (2): 165–181. doi: 10.1177/1464884916688550

Eldridge, Scott II. (2017). Hero or Anti-Hero? Narratives of Newswork and Journalistic Identity Construction in Complex Digital Megastories. *Digital Journalism* 5 (2): 141–158. <https://doi.org/10.1080/17512786.2019.1642127>

Ekström, M. & Johansson, B. (2019). *Metoder i medie-och kommunikationsvetenskap*. uppl. 3 Lund: Studentlitteratur.

Ekström, M. & Larsson, L. (2019). Kvalitativa intervjuer. I Ekström, M., & Johansson, B. (red.) *Metoder i medie- och kommunikationsvetenskap*. 3 uppl. Lund: Studentlitteratur AB, s. 101–130.

Ekström, M. & Larsson, L. (2010). *Metoder i kommunikationsvetenskap*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.

Engblom, L.Å. (2001). Varför professionalisering? I A. Lindblom Hultén (red.), *Journalisternas bok 1901–2001*. Stockholm: Svenska journalistförbundet, s. 258–273.

Entman, Robert M. (1993). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*. 43 (4): 51–58.

Evetts, J. (2003). The sociological analysis of professionalism: Occupational change in the modern world. *International Sociology* 18(2), 395–415. doi: 10.1177/0268580903018002005

Freidson, E. (2001). *Professionalism. The third logic*. 2 uppl. Cambridge: Polity Press.

Funcke, N. (2019). *Att publicera – Etik och juridik för journalister och publicister*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.

Hammarlin, M. & Wigorts Yngvesson, S. (2019). Filosofiska grunder för journalistisk etik. I: Karlsson, M & Strömbäck, J. (red) *Handbok i journalistikforskning*. Lund: Studentlitteratur, s. 89–99.

Hallin, DC. & Mancini, P. (2004). *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*, Cambridge University Press, Cambridge. doi: 10.1017/CBO9780511790867

Hogg, Michael A. & Vaughan, Graham M. (2011). *Social psychology*. 6. uppl. Harlow, England: Prentice Hall

Holm, M. (2021). *Sanningen på djupet*. Tidningen Filter. 4 februari. (Hämtad 2021-05-01 via Retrievers mediearkiv).

Häger, B. (2014). *Reporter – en grundbok i journalistik*. 2:5 uppl. Lund: Studentlitteratur.

Johansson, B. (2002). Journalister – allmänhetens företrädare? *Nordicom Information* 24(1): 31–40. https://www.nordicom.gu.se/sites/default/files/kapitel-pdf/19_031-040.pdf (Hämtad 2021-03-31).

Johansson, B. (2000). Tron kan förflytta berg. Tredjepersonseffekter och politisk kommunikation. *Nordicom Information*, 22(3–4): 77–86. https://www.nordicom.gu.se/sites/default/files/kapitel-pdf/15_077-086.pdf (Hämtad 2021-03-31).

Johansson, B. (2019). Journalistiken, objektiviteten och partiskheten. I: Karlsson, M & Strömbäck, J. (red). *Handbok i journalistikforskning*. Lund: Studentlitteratur AB.

Johansson, B. & Karlsson, M. (2019). Kvantitativ innehållsanalys. I: Ekström, M & Johansson, B. (red) *Metoder i medie- och kommunikationsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur, s. 171–191.

Johari, S., Mikkelsen, J. (2012). *Rättegången mot Expressen – Rätten avgör*

tidningens pistolköp. Sydsvenskan. 18 april. (Hämtad 2021-05-01 via Retrievers mediearkiv).

Kovach, B & Rosenstiel, T. (2014). *The Elements of Journalism: What Newspeople Should Know and the Public Should Expect*. New York: Three Rivers Press

Nationalencyklopedin. (2021). *hjärte*.

<http://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/hjarte> (Hämtad 2021-05-25).

Nygren, G. (2019). Journalistikens som profession. I Karlsson, M. & Strömbäck, J. (red.). *Handbok i journalistikforskning*. Andra upplagan Lund: Studentlitteratur, s. 59–72.

Nygren, G. (2008). *Nyhetsfabriken- journalistiska yrkesroller i en förändrad nyhetsvärld*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur, s. 27–54.

Moreno, F. (2017). *Mördarna går fria – hjältarna åtalas*. Expressen. 26 januari. (Hämtad 2021-05-01 via Retrievers mediearkiv).

McQuail, D. (2010). *Mass communication theory: An introduction*. 6. uppl. London: Thousand Oaks.

Shehata, A. (2019). Journalistikens dagordningar och gestaltningar. I Karlsson, M. & Strömbäck, J. (red.). *Handbok i journalistikforskning*. 2. upplg. Lund: Studentlitteratur, s. 337–348.

Strömbäck, J. (2003). *Medierna som fjärde statsmakt: en studie av innebörden av begreppet granskande journalistik*. Sundsvall: Demokratiinstitutet.

Svenska journalistförbundet. (2020). *Publicitetsregler*.

(<https://www.sjf.se/yrkesfragor/yrkesetik/spelregler-press-radio-och-tv/publicitetsregler>)

(Hämtad 2021-05-19).

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of inter-group conflict. I W. G, Austin. & S, Worchel. (red.). *The social psychology of inter-group relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole, s. 33–47.

Westlund, I. (2019) Hermeneutik. I Fejes, A. & Thornberg, R. *Handbok i kvalitativ analys*. 3 uppl. Stockholm: Liber.

Wiik, J. (2012). Yrkesideal. I Asp, K. (red). *Svenska journalister: 1989–2011*. Göteborg: JMG, Göteborgs universitet. s. 36–39.

11.0 Bilagor

11.1 Kodbok (kvantitativ innehållsanalys)

VARIABLER, totalt 9 stycken.

1. Vilket fall gäller det?

- (0) Estonia
- (1) Vapenhandeln i Malmö
- (2) Fredrik Örnevall

2. Hur porträtteras personen?

Variabeln syftar till att undersöka om det går att avläsa en hjältemodig gestaltning av den/de åtalade i artikeln. Det som analyseras är språkbruk och ordval.

- (0) Hjälte (modig/viktig)
- (1) Skurk (lagbrytare)
- (2) Neutral

3. Finns avsaknad av kritik gällande journalisternas handlande?

Denna variabel syftar till att se till huruvida artiklarna har ett innehåll som tenderar att rättfärdiga journalistens agerande i och med lagbrottet.

- (0) Nej
- (1) Ja
- (2) Ambivalent, går ej att urskilja

4. Hur gestaltas händelsen av artikelförfattaren?

Denna variabel syftar till huruvida artikelförfattarens inställning kan noteras. Variabeln är alltså fokuserad på diskursen, oavsett material (variabel 8).

- (0) Positiv
- (1) Negativ
- (2) Neutral, ingen vinkling syns
- (3) Ambivalent
- (4) Händelsen nämns inte

5. Hur gestaltas domen av artikelförfattaren?

Denna variabel syftar till huruvida artikelförfattarens inställning kan noteras. Variabeln är alltså fokuserad på diskursen, oavsett material (variabel 8).

- (0) Positiv
- (1) Negativ
- (2) Neutral, ingen vinkling syns
- (3) Ambivalent
- (4) Domen nämns inte

6. Är artikelförfattaren journalist?

Variabeln undersöker om artikelförfattaren en journalist.

- (0) Nej
- (1) Ja

7. Uttrycks åsikter i artikeln?

Denna variabel syftar till att se till huruvida **artikelförfattarens egna åsikter** går att urskilja. Artiklarna kodas följande:

- (0) Ja, öppna
- (1) Ja, dolda
- (2) Nej

8. Förväntas artikelförfattaren ha öppna åsikter i artikeln? (Vad är det för material?)

Med öppna åsikter menas debattartikel, krönika eller liknande. Går det att avläsa en åsikt mellan raderna räknas detta alltså *inte* som öppna åsikter.

(0) Nej

(1) Ja

9. Får åsikter från “andra sidan”, det vill säga med ett perspektiv som motsätter sig journalistens agerande, komma till tals eller nämnas i artikeln, utan att artikelförfattaren kritiskt bemöter åsikterna?

Denna variabel syftar till att se till hur pass objektivt innehållet är. En åsikt från andra sidan kan vara expert-röster, vittnen, anhöriga, osv.

(0) Nej

(1) Ja

(2) Ingen kommer till tals

11.2 Kodmatris/rådata

Matrisen visar samtliga artiklar, 166 stycken, kodade i kodboksystemet.

Artikel-ID	Fall	Porträttering	Avsaknad kri	Händelse	Dom	Journalist	Åsikter 1	Åsikter 2	Andra sidan
36	0	0	1	0	0	1	0	1	0
161	0	0	1	2	4	1	1	0	0
48	0	0	1	2	0	1	1	0	0
214	0	0	1	3	4	1	2	0	0
175	0	2	2	2	4	1	2	0	1
18	0	2	2	2	4	1	2	0	2
221	0	0	1	0	4	1	1	0	0
27	0	0	0	0	0	1	0	1	1
196	0	2	1	2	4	1	2	0	0
194	0	1	0	2	4	1	2	0	1
123	0	0	0	2	4	1	2	0	2
134	0	1	0	1	4	1	0	1	1
135	0	0	1	0	4	0	0	1	0
35	0	2	1	2	0	1	0	1	2
147	0	0	1	2	2	1	2	0	0
133	0	0	1	1	4	1	0	1	0
4	0	2	0	2	2	1	2	0	1
176	0	2	0	3	4	1	2	0	1
95	0	2	0	2	2	1	2	0	2
171	0	2	0	2	4	1	1	0	0
132	0	0	1	2	4	1	1	0	0
33	0	2	0	2	2	1	2	0	1
104	0	2	0	2	4	1	2	0	1
74	0	2	0	2	3	1	2	0	1
108	0	0	1	0	4	1	1	0	0
49	0	0	1	0	3	1	1	0	0
60	0	1	1	0	0	1	1	0	0
138	0	2	0	3	4	1	2	0	0
40	0	0	1	0	0	1	2	0	0
15	0	2	0	2	1	1	2	0	1
13	0	1	0	2	3	1	2	0	1
100	0	2	2	2	4	1	2	0	0
71	0	2	2	2	4	1	2	0	1
233	0	0	1	0	4	1	0	1	0
122	0	2	2	2	2	1	2	0	2
31	0	2	0	3	3	1	2	0	1
153	0	0	1	0	4	1	1	0	0
142	0	0	0	3	3	1	0	1	1
202	0	0	1	0	4	1	1	0	1
4	1	2	1	3	2	1	2	0	2
78	1	0	1	4	1	1	2	0	0
86	1	0	2	0	4	1	1	0	0
33	1	0	2	0	1	1	2	0	0
36	0	0	1	0	0	1	1	0	1
199	0	0	1	0	4	1	1	0	0
124	0	1	0	1	0	0	0	1	2
52	0	2	0	2	3	1	2	0	1
84	0	2	1	1	0	1	1	0	0
60	1	2	0	2	3	1	2	0	0
8	1	2	1	3	1	0	0	1	2
7	0	1	0	1	1	1	2	0	1
34	1	0	0	0	1	1	2	0	0
132	0	2	0	2	2	1	2	0	1
19	1	0	0	2	1	1	1	0	1
72	1	0	1	0	4	1	0	1	0
54	0	0	2	0	0	1	2	0	0
58	0	1	0	4	0	1	0	1	1
40	0	0	1	0	0	1	2	0	0
154	0	0	1	0	4	1	1	0	0
220	0	0	1	0	4	1	2	0	0
48	0	2	0	2	2	1	2	0	2
101	1	2	0	2	2	1	2	0	0
126	1	0	1	0	4	1	1	0	0
61	1	2	2	2	2	1	2	0	0
34	1	1	0	2	0	1	1	0	1
120	1	0	1	0	4	1	1	0	0
102	1	0	1	0	4	1	0	1	0
59	1	0	1	2	4	1	2	0	0
16	1	0	1	0	1	1	0	1	0
56	1	2	2	2	1	1	2	0	0
11	1	0	1	0	1	1	0	1	0
70	1	2	2	2	2	1	2	0	2
114	1	0	1	3	4	1	1	0	2
58	1	0	1	0	1	1	2	0	0
16	1	0	1	0	1	1	0	1	0
81	1	0	1	0	4	1	1	0	0
83	1	0	1	0	4	1	0	1	0
65	1	0	1	3	3	1	1	0	2
97	1	2	0	2	2	1	2	0	1
10	1	0	0	0	3	1	2	0	0
9	1	1	0	1	0	0	0	1	2
82	1	0	1	0	1	1	1	0	0
132	1	0	0	0	4	1	0	1	0
131	1	0	1	0	1	1	1	0	0
12	1	0	0	3	4	0	0	1	1
15	1	0	1	0	1	1	0	1	0
29	1	0	1	0	1	1	0	1	0
96	1	0	0	0	1	1	1	0	0
106	1	0	1	0	4	1	0	1	0
127	2	0	2	0	4	1	0	1	0
43	1	2	0	2	2	1	2	0	1

103	1	1	0	1	0	1	1	0
18	1	0	1	0	1	1	0	1
62	1	0	1	0	1	1	1	0
132	1	2	0	2	0	1	2	0
124	1	2	2	2	2	1	2	0
115	1	0	1	0	4	1	1	0
98	1	2	0	2	4	1	2	0
106	1	2	1	0	4	1	2	0
135	1	1	0	3	3	1	1	0
72	2	0	1	0	2	1	0	1
185	2	0	1	0	4	1	0	1
136	2	0	1	0	4	1	2	0
84	2	0	0	0	4	1	0	1
59	2	2	0	3	4	1	0	1
163	2	0	1	0	4	1	0	1
36	1	2	0	2	2	1	2	0
122	1	0	1	0	4	1	1	0
22	1	0	1	0	1	1	0	1
34	1	2	0	3	3	1	2	0
8	2	2	2	2	2	1	2	0
56	2	0	0	0	3	1	0	1
70	2	2	0	2	2	1	2	0
7	2	0	1	0	1	1	2	0
11	2	2	0	2	2	1	2	0
24	2	2	0	2	2	1	2	0
85	2	2	0	1	3	1	0	0
2	2	0	1	0	4	1	2	0
3	2	0	0	0	3	1	2	0
157	2	2	1	2	4	1	2	0
130	2	0	1	0	4	1	1	0
126	2	2	0	0	4	1	2	0
196	2	0	2	3	4	1	0	1
74	2	0	1	0	4	1	2	0
151	2	0	1	0	4	1	1	0
90	2	0	2	0	4	1	1	0
148	2	0	0	0	1	1	1	0
16	2	2	0	2	2	1	2	0
189	2	0	1	0	1	1	0	1
116	2	0	1	0	4	1	0	1
190	2	0	0	0	4	1	0	1
159	2	0	1	0	4	1	1	0
196	2	0	1	0	4	1	1	0
185	2	0	1	0	4	1	1	0
57	2	2	0	2	4	1	2	0
146	2	0	1	0	4	1	1	0
145	2	0	1	0	4	1	0	1
156	2	0	1	0	4	1	2	0
129	2	0	0	0	4	1	1	0
10	2	2	0	2	4	1	0	1
131	2	0	1	0	4	1	1	0
24	2	0	1	0	4	1	1	0
144	2	0	1	0	4	1	0	1
50	2	2	1	0	2	1	2	0
19	2	0	1	0	2	1	2	0
182	2	0	0	0	4	1	1	0
83	2	0	1	0	2	1	2	0
119	2	0	2	0	4	1	2	1
186	2	0	1	0	4	1	0	1
13	2	0	2	0	3	1	1	0
143	2	0	1	0	1	1	0	1
124	2	0	1	0	4	1	1	0
41	2	0	1	0	2	1	1	0
66	2	2	0	2	2	1	2	0
128	2	0	1	0	4	1	1	0
132	2	0	1	0	4	1	1	0
79	1	0	1	0	1	1	0	1
83	1	0	1	0	1	1	0	1
133	0	1	0	2	4	1	0	1
129	0	0	1	0	4	1	0	1
187	0	0	0	0	4	1	1	0
186	0	0	1	0	4	1	0	1
16	2	2	0	2	2	1	2	0
73	1	0	1	0	1	1	0	1
183	2	0	1	0	4	1	1	0
13	1	0	0	0	0	0	0	0

(forts. 11.2)

11.3 Intervjuguide

Intervjufrågorna är uppdelade i tre olika delar som rör olika ämneskategorier. I denna turordning löpte sedan intervjuerna.

Del 1: Den journalistiska yrkesidentiteten.

Vem är du?

Vad är din identitet rent yrkesmässigt?

När kände du att du var granskande journalist? Och hur kändes det?

Upplever att du har en uppgift/ett uppdrag som journalist? (Vad?)

Har du någon eller några journalistiska förebilder? (vilka och varför?)

Vad är maktgranskning för dig?

Kan det bli svårt för dig att avgöra vad din roll är när du jobbar?

Tror du att man som journalist har "journalistiken" i blodet?

Del 2: Status och sammanhållning inom yrkeskåren.

Hur tänker du kring att journalister kan utnyttja sina egna plattformar för att försvara brotten de har begått? (Thomas Mattsson t. ex)

Finns det eventuella problem med att journalister i dessa fall (lagbrott) kan skriva om andra journalister?

Del 3: Journalistiken och juridiska ramverk.

Upplever du att det finns en "status-stege" inom kåren för olika journalistiska genrer?

Vad har maktgranskade journalistik/journalister för status inom kåren?

Hur är samhörigheten på din redaktion?

Hur upplever du sammanhållningen hos maktgranskande journalister?

Hur tror du allmänheten ser på granskande journalistik?

Hur ser du på grävjournalistikens utveckling? Har den förändrats och hur i så fall?

Kan det vara okej att bryta mot lagen (för en granskning) som journalist? (när och varför?)

Hur uppfattar du journalister som i sitt yrkesverksamma granskande gått utanför lagens gränser? (t.ex gravfridskränkning)

Vad avgör om ett gräv ska genomföras? (Finns det undantag och kan du i så fall ge exempel?)

(Tema 4, vinkling och partiskhet, tillkom som nämnt i studien när materialanalysen påbörjades.)

11.4 Informationsbrev

Hej!

Vi är två studenter som skriver kandidatuppsats i journalistik. Vi undrar om du har möjlighet att ställa upp på en 40-60 min lång zoom-intervju för att prata om grävjournalistik? Du behöver inte ha någon expertkunskap för att kunna svara på våra frågor, det räcker med att du har längre erfarenhet av gräv.

Syftet med vår studie är att undersöka hur journalister gestaltar och porträtterar journalister som begått brott med journalistiska motiv. Frågorna kommer handla om hur du ser på journalistrollen och konflikten som uppstår när lagen står i vägen för ett stort avslöjande.

Vi tänkte dra igång med intervjuerna i slutet av april och det skulle vara toppen om du ville ställa upp!

Ha det bra så länge,

*Maja-Wera Honkanen
Elina Jalling*